

การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของ “หลักไชย”:
คู่มือหลักพิพากษาเพื่อชัยชนะแห่งความยุติธรรม¹
Content Structure Synthesis of the Lak Chai:
Handbook of Judgement Principles for the Victory of Justice

ตรงใจ หุตางกูร
ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน)
Trongjai Hutangkura
Princess Maha Chakri Sirindhorn Anthropology Centre
(Public Organization)
Email: trongjai.h@sac.or.th

วันรับบทความ: 4 กันยายน 2566 (Received September 4, 2023)

วันแก้ไขบทความ: 24 กันยายน 2566 (Revised September 24, 2023)

วันตอบรับบทความ: 17 ตุลาคม 2566 (Accepted October 17, 2023)

บทคัดย่อ

หลักไชยเป็นตำราระเบียบวิธีทางตุลาการของอาณาจักรอยุธยา มีเนื้อหา
สั่งสอนหลักการพิพากษาคดีแก่ผู้พิพากษา แม้ในปัจจุบัน มีการค้นพบหลักไชย
ฉบับสำเนาแล้วหลายฉบับ แต่ยังไม่มียุคใดเลย ที่ได้รับการศึกษาโครงสร้าง
เนื้อหา ทั้งเชิงนิติศาสตร์และเชิงหน้าที่สำหรับการใช้งาน ผู้วิจัยจึงมีวัตถุประสงค์
ที่จะวิเคราะห์และสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาดังกล่าวก่อน จากการเปรียบเทียบ
หลักไชยจำนวน 41 ฉบับ ผลการสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของกรณีวิจัยนี้ มี 3
รูปแบบ คือ (1) โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ ซึ่งมี 5 ส่วน คือ (1.1) นิติปรัชญา
ของผู้พิพากษาทูลการ (1.2) กรณีศึกษาลักษณะหากันแก่กัน (1.3) กลความ
พิพากษาคดี (1.4) บทหรือกรองหลักไชย และ (1.5) ราชศาสตร์ (2) โครงสร้าง
เนื้อหาเชิงนิติศาสตร์ ซึ่งมี 3 ส่วน คือ (2.1) พระธรรมศาสตร์: หน้าที่ของ

ตุลาการและกระบวนการของงานยุติธรรม (2.2) หลักไชย: จริยธรรมและวิธีพิจารณาคดีของตุลาการ และ (2.3) ราชศาสตร์: ข้อกฎหมายที่ออกโดยพระมหากษัตริย์ และ (3) โครงสร้างเนื้อหาเชิงหน้าที่ใช้งาน ซึ่งมี 5 ส่วน คือ (3.1) หลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรม (3.2) กรณีสืบหาข้อเท็จจริงเพื่อการฝึกคิดไตร่ตรอง (3.3) หลักการประยุกต์ด้วยเคล็ดลับวิธีพิจารณาคดี (3.4) การท่องจำหลักการด้วยบทกลอน และ (3.5) ข้อกฎหมายแนบท้ายด้วยเหตุนี้ “หลักไชย” จึงเป็นคู่มือทางการศึกษาของผู้พิพากษา สำหรับใช้เรียนรู้หลักการ วิธีการ และเคล็ดลับในกระบวนการทางตุลาการและการพิพากษาคดีให้เที่ยงธรรม

คำสำคัญ: อินทภาษ ธรรมศาสตร์ ราชศาสตร์ หลักการพิพากษาคดีของอยุธยา
คู่มือผู้พิพากษาของอยุธยา

Abstract

Lak Chai is a book about the judicial method of the Ayutthaya Kingdom, which contains content to teach the principles of judgment to judges. Although many manuscripts of the Lak Chai have been discovered today, none of them has been studied in its content structure, both juridically and functionally. The researcher therefore aims to analyze and synthesize the structure of such contents from the comparison of 41 Lak Chai editions. The result of synthesizing content structure of this research gives 3 kinds of structures, that are (1) original content structure consists of 5 parts: (1.1) juridical philosophy of judge, (1.2) case files of accusation and defense, (1.3) trick passages of judgement, (1.4) poetry of Lak Chai, (1.5) royal decrees; (2) juridical content structure consists of 3 parts: (2.1) “Thammasat” (duties of the judges and

justice process), (2.2) “Lak Chai” (ethics of the judge and juridical examination) and (2.3) royal decrees (laws that were issued by Kings); (3) functional content structure consists of 5 parts: (3.1) basic principles of justice process, (3.2) case files for exercising case consideration, (3.3) applied principles of trick passages of case consideration, (4) memorization of the principles, and (5) appendix of the royal decrees. “Lak Chai” is therefore a judge's educational handbook for learning principles, methods, and thicks/tips on judicial procedures and fair judgments.

Keywords: Inthaphat, Thammasat, Ratchasat, Ayutthaya Judgement Principles, Ayutthaya Judge's Handbook.

ความสำคัญของหลักไชยและโจทยวิชัย

ความสำคัญของหลักไชย

โดยทั่วไปรับทราบกันว่า “หลักไชย” เป็นหนังสือโบราณที่มีเนื้อหาสืบเนื่องมาจากสมัยอยุธยา ว่าด้วยหลักการพิจารณาตีความของศาลสมัยกรุงศรีอยุธยาที่เรียกว่า “กฎพิพากษาสองสถาน” รวมไปถึงหลักจริยธรรมของผู้พิพากษาและตุลาการตามหลักอินทภาษ ดังนั้น “หลักไชย” จึงเป็นตำราหรือคู่มือสำหรับผู้พิพากษาและตุลาการในลักษณะทั้งที่เป็นบทร้อยแก้ว บทร้อยกรอง และ กลความ ซึ่งเป็นการผูกหลักการไว้ในรูปแบบของรหัสอักษรย่อให้ท่องจำ โดยทั้งหมดนี้ใช้เพื่อศึกษาหาความรู้เกี่ยวกับปรัชญาคติทางนิติศาสตร์ของผู้พิพากษาและตุลาการ และวิธีการตัดสินคดีให้ยุติธรรม (เช่น กำธร เลี้ยงสังธรรม, 2546; ตรงใจ หุตางกูร และคณะ, 2564) อนึ่ง นิยามของคำว่า “ตุลาการ” และ “ผู้พิพากษา” ในหลักไชยและหลักกฎหมายโบราณนั้น มีหน้าที่ต่างกัน กล่าวคือ ตุลาการเป็นผู้พิจารณาสำนวนคดีเพื่อ

ให้ได้ข้อเท็จจริงและผู้กระทำผิด ส่วนผู้พิพากษาเป็นผู้พิจารณาบทลงโทษแก่ผู้กระทำผิด แต่ปัจจุบันผู้พิพากษาทำหน้าที่สองนี้ คือทั้งพิจารณาหาผู้กระทำผิดและกำหนดโทษ ดังคำอธิบายของ พระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ (2513: 36) ว่า

ตระลาการกับผู้พิพากษา แต่เดิมนั้นผิดกัน ตระลาการเป็นผู้ชำระความเท็จจริง ผู้พิพากษาเป็นผู้วางบทกฎหมายเมื่อได้ความจริงขึ้นมาแล้ว ตั้งแต่เลิกใช้วิธีพิจารณาตามกฎหมาย 2 เล่ม ตระลาการก็เป็นผู้สืบดูเต็ยวนผู้พิพากษากะทำการซึ่งแต่เดิมแยกเป็น 2 นาที้

นอกจากนี้ กำธร (2546: 30-31) ให้ความเห็นว่า หากเคล็ดลับแห่งชัยชนะของฝ่ายการทหารนั้นคือ “กลศึก” ซึ่งมีตำราเรียนเรียกว่า ตำราพิไชยสงคราม เคล็ดลับแห่งชัยชนะของฝ่ายพลเรือนก็คือ “กลความ” ซึ่งมีตำราเรียนเรียกว่า ตำราหลักไชย ด้วยความสำคัญดังกล่าว จึงปรากฏว่า มีวรรณกรรมสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นจำนวนหนึ่ง อ้างถึงตำราหลักไชยในลักษณะของตำราสำหรับผู้ที่จะเป็นข้าราชการต้องเรียนรู้ ดังที่ปรากฏในบทกลอนของงานวรรณกรรมเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม” “เพลงยาวถวายโอวาท” “ปฐมมालา” และ “หนังสือปถมก ก กา หัดอ่าน” อีกทั้งยังมีการอ้างกลความของหลักไชยที่ชื่อ “วัวพันหลัก” ในรามเกียรติ์ฉบับพระราชนิพนธ์ พ.ศ. 2340 ในพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก รัชกาลที่ 1 (ดู กำธร เลียงสังขธรรม, 2546: 7-16)

โจทยวิจัย

แม้ผลการค้นคว้าที่ผ่านมายืนยันว่า หลักไชยมีความสำคัญในฐานะที่เป็นตำราเรียนของผู้พิพากษาศาลการ แต่การนำเสนอผลการศึกษานักวิชาการนั้น ยังเป็นไปในลักษณะการปริวรรตเนื้อหาเฉพาะฉบับ เพื่อให้ผู้สนใจนำไปค้นคว้าต่อ โดยมีได้วิเคราะห์เนื้อหาเปรียบเทียบเพื่อสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาแบบองค์รวม (เช่น อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ, 2531;

คำนวณ นวลสนอง, 2541; ปก แก้วกาญจน์, 2542; กำธร เลี้ยงสังธรรม, 2546; สารูป ฤทธิ์ชู, 2548; เหมฤทัย บุญวรรณ, 2554) ในจำนวนนี้ เช่น กำธร (2546) ได้จำแนกเนื้อหาของหลักไชยเป็น 13 หมวด ตามลำดับเรื่องราว หรือ เหมฤทัย (2560) ได้จำแนกสาระสำคัญของการพิจณาคคือออกเป็น 5 หมวด ตามลำดับเรื่องราวเช่นกัน อีกทั้งการศึกษาดังที่กล่าวมานี้ เป็นการศึกษาหลักไชยฉบับสำเนาเพียงส่วนน้อยเท่านั้น เพราะจากการสำรวจของ วิภาดา (2565: 6-7) พบว่า ยังมีหนังสือหลักไชยฉบับสำเนาอีกอย่างน้อย 36 ฉบับ ที่ยังไม่ได้รับการปริวรรตและศึกษา

อนึ่ง ปัญหาสำคัญในการศึกษาเนื้อหาของหลักไชยคือ ฉบับสำเนาแต่ละฉบับ “มีเนื้อหาไม่เท่ากัน” แม้ว่า กำธร (2546) จะนำเสนอฉบับที่ตนเรียกว่า “ฉบับสมบูรณ์” แล้วก็ตาม แต่ก็ดูเหมือนว่า เมื่อนำเนื้อหาไปเปรียบเทียบกับหลักไชยฉบับอื่น ๆ แล้ว “ฉบับกำธร เลี้ยงสังธรรม” ยังขาดเนื้อหาส่วนที่เป็นบทร้อยกรองและข้อกฎหมายต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหา ซึ่งเป็นส่วนที่ฉบับอื่น ๆ นำมาเป็นข้อกฎหมายแนบท้าย² ดังนั้น จึงยังไม่มีงานศึกษาชิ้นใด ที่ทำการวิเคราะห์และสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของหนังสือหลักไชยอย่างเป็นระบบ เพื่อให้เห็นหน้าที่ของตำราอย่างชัดเจน ทั้งในเชิงนิติศาสตร์ และเชิงการใช้งาน

วัตถุประสงค์

(1) เพื่อวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของหลักไชยใน 2 ลักษณะคือ ตามต้นฉบับ และตามบทประพันธ์

(2) เพื่อสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของหลักไชยใน 3 ลักษณะคือ ลำดับเนื้อหาตามต้นฉบับ ลำดับเนื้อหาตามหลักนิติศาสตร์ และลำดับเนื้อหาตามการใช้งาน

วิธีการศึกษา

- (1) จัดทำโครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับและบทประพันธ์ และวิเคราะห์ลักษณะเนื้อหาทางนิติศาสตร์
- (2) สังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามลำดับแบบต้นฉบับ
- (3) สังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามหลักนิติปรัชญา
- (4) สังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามหลักการใช้งานในฐานะตำราเรียน เพื่อเป็นผู้พิพากษาตุลาการ

“หลักไชย” ในสายธารประวัติศาสตร์

ความแพร่หลาย

หนังสือหลักไชยฉบับสำเนานั้น มีอยู่มากในภาคใต้ อาทิ สถาบันทักษิณคดีศึกษาไว้ 19 ฉบับ ซึ่งมาจากสุราษฎร์ธานี 8 ฉบับ จากพัทลุง 5 ฉบับ จากนครศรีธรรมราช 2 ฉบับ และไม่ทราบที่มา 4 ฉบับ (ดู สารูป ฤทธิ์ชู, 2528 & 2548; คำนวณ นวลสนอง, 2541; ปก แก้วกาญจน์, 2542) สำหรับภาคกลางนั้น เท่าที่สามารถระบุจังหวัดได้ มีเพียง 3 จังหวัดคือ พบที่สิงห์บุรี 1 ฉบับ (ดู เขมฤทัย บุญวรรณ, 2554) พบที่นครปฐม 2 ฉบับ³ (ดู ศมส., 2566ก-ข) และพบที่สุพรรณบุรี 1 ฉบับ⁴ นอกจากนี้ ยังมีฉบับสำเนาอีกจำนวนมาก ซึ่งส่วนใหญ่ไม่นับว่าทราบที่มา เช่นที่มีการศึกษาเผยแพร่แล้ว คือ (1) “ฉบับสยามสมาคม” (อรุณรัตน์ และคณะ, 2531) (2) “ฉบับกำธรเลี้ยงสัจธรรม” (กำธร เลี้ยงสัจธรรม, 2546) และ (3) “ฉบับบริติชมิวเซียม” (วินัย (บก.), 2549: 42; ตรงใจ และคณะ, 2564) และที่ยังไม่ได้รับการศึกษาเผยแพร่ ซึ่งเป็นสมบัติของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร จำนวน 29 ฉบับ สำหรับภาคตะวันออกนั้น หอสมุดแห่งชาติ ชลบุรี ได้เก็บรักษาหนังสือหลักไชยไว้ 7 ฉบับ ซึ่งได้มาจากวัดในพื้นที่จังหวัดชลบุรี (วิภาดา อ่อนวิมล, 2565: 6-7)⁵ จึงกล่าวได้ว่า อย่างน้อยที่สุด เท่าที่มีการเผยแพร่ข้อมูลในปัจจุบัน พบหลักไชยฉบับสำเนาแพร่กระจายอยู่ในภาคใต้ ภาคกลาง

และภาคตะวันออก รวมกันไม่น้อยกว่า 62 ฉบับ⁶ ดังนั้น ด้วยขอบเขตการแพร่กระจาย และปริมาณการสำเนา จึงพอสรุปได้ว่า หนังสือหลักไชยเป็นตำราเรียนสำคัญสำหรับผู้พิพากษาศาลการ จึงมีการทำสำเนาคัดลอกส่งไปใช้ประโยชน์ยังศาลส่วนภูมิภาคของราชอาณาจักรอยุธยาต่อเนื่องถึงสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้น

ความหมายของชื่อ “หลักไชย”

วัตถุประสงค์การแต่งหลักไชยนั้น ถูกระบุไว้ในเนื้อหาตอนต้นของเรื่อง “ทศปาโมกข์ทั้ง 9 แต่งหลักความนามหลักไชย” โดยบอกสาเหตุของการเรียบเรียงตำราหลักไชยว่า สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการให้ทศปาโมกข์⁷ แต่ง พระธรรมนุญ (= การรับและส่งฟ้อง) พระไอยการ (= การระบுகความผิด) และ กรมศักดิ์ (= การระบุนิราโทษ) แต่กระนั้น ตำราว่าด้วยหลักการตัดสินคดียังไม่มี ทศปาโมกข์ทั้งเก้า จึงแต่งตำราว่าด้วย “หลักความ” และตั้งชื่อตำรานั้นว่า “หลักไชย” ดังข้อความว่า

ศุภมัสสุ พระพุทธศักราช ๑๑๒๕ สมเด็จพระบรมพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัวมีพระราชโองการให้ทศปาโมกข์ให้แต่งเป็นกรมศักดิ์ แลพระไอยการพระทำนุ ไว้สำหรับแผ่นดินมาช้านาน แลทศปาโมกข์นักปราชญ์ราชบัณฑิตพร้อมกันว่า บุคคลในแผ่นดินนี้สืบไปเมื่อหน้า จะมีปัญญาเป็นอันพาล จะว่าราชการก็ดี จะพิจารณาเนื้อความก็ดี จะมีปัญญาเป็นอันน้อย จะแก้ไขสิ่งชั่วให้แจ้ง แอบแฝงเห็นบ่ทั่วถึง แลกระลาการประดุจหนึ่งกา ลูกความประดุจหนึ่งอาหารอันร้อนแลเย็น แลทศปาโมกข์นักปราชญ์ราชบัณฑิตจึงแต่งกระทรวงความหาทันแก่กัน ไว้เป็น **หลักความ เป็นนามหลักไชย** ไว้เพื่อจะเป็นประโยชน์ เป็นปัจจัยแก่คนบุตรผู้มิปัญญาเป็นอันน้อย . . .

คัดจาก “ฉบับคำธร เลี้ยงสังธรรม” (คำธร เลี้ยงสังธรรม, 2546: 38)

คำว่า “หลักความ” ในที่นี้หมายถึง หลักการพิพากษาคติความ กล่าวคือ คำว่า “หลัก” มีความหมายเชิงรูปธรรม หมายถึง สิ่งที่ยึดอยู่อย่างมั่นคง โดยมีนัยว่าเป็นสิ่งที่มั่นคงสำหรับใช้ผูกมัด เช่น ไม้หลัก หรือสิ่งสำคัญที่ต้องยึดถือหรือพึ่งพา เช่น เช่น เสากลาง หลักเขต กำลังหลัก เมื่อคำนี้ถูกนำไปใช้ในความหมายเชิงนามธรรม จึงหมายถึง สิ่งที่ต้องยึดถือปฏิบัติ เช่นมีใช้ว่า หลักการ หรือ หลักปฏิบัติ ส่วนคำว่า “ความ” หมายถึง เรื่องราว เนื้อหา ซึ่งในบริบททางกฎหมายโบราณหมายถึง เรื่องราวฟ้องร้อง ดังที่ปัจจุบันปรากฏคำว่า คดีความ และ แจ้งความ ดังนั้น “หลักความ” จึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า หลักการแห่งคดีความ แต่หากแปลโดยแสดงนัยตามเนื้อหาของเอกสาร ซึ่งอ้างอิงกับหลักอินทภาษ อันมีเนื้อหากล่าวคือคุณสมบัติของผู้พิพากษาศาลการ และวิธีการไต่สวนและตัดสินคดีความ ก็จะได้ความหมายของ “หลักความ” ตามบริบทว่า “หลักการพิพากษาคติความ”

สำหรับคำว่า “หลักไชย” นั้น คำว่า “ไชย” เป็นรูปคำแบบโบราณ ปัจจุบันเขียนว่า “ชัย” คำนี้เป็นคำยืมมาจากภาษาบาลี-สันสกฤตว่า “ชัย” (*jaya*) แปลว่า ชัยชนะ การพิชิต การกำราบ^๑ ดังนั้น “หลักไชย” จึงมีความหมายตามรูปศัพท์ว่า หลักการแห่งชัยชนะ หรือ หลักการเพื่อชัยชนะ แต่หากแปลโดยแสดงนัยตามเนื้อหา ซึ่งอ้างหลักอินทภาษ ก็จะได้ความหมายของ “หลักไชย” ตามบริบทว่า “หลักการอันนำมาซึ่งชัยชนะแห่งความยุติธรรม” หรือกล่าวอีกนัยคือ หลักการที่ทำให้ความยุติธรรมชนะความอยุติธรรม นั่นก็เพราะเนื้อหาของหลักไชยเน้นหนักไปที่การสั่งสอนผู้พิพากษาและตุลาการให้ขจัดอคติ 4 หรือความลำเอียง 4 ประการ ให้ออกไปจากกมลสันดานของผู้ไต่สวนและตัดสินคดี อคติ 4 ตามบริบทนิติศาสตร์นั้น ประกอบด้วย (1) ฉันทาคติ คือ ลำเอียงเพราะความชอบพอในสินบน (2) โทษาคติ คือ ลำเอียงเพราะความเกลียดชังส่วนตัว (3) ภยาคติ คือ ลำเอียงเพราะความขลาดกลัวผู้มีอำนาจ และ (4) โมหาคติ คือ ลำเอียงเพราะความงมงายบาปบุญญาแยกแยะถูกผิดไม่เป็น หลงคิดไปเองว่าสิ่งที่ตนตัดสินนั้นถูกต้อง อนึ่ง หากจะ

ตีความตามแนวคิดปรัชญาแล้วก็อาจให้ความหมายได้ว่า “หลักไชย” คือ หลักการเพื่อให้ผู้พิพากษาศาลการ เอาชนะอคติ 4 ในกมลสันดานตนเอง เมื่อเอาชนะอคติ 4 ได้แล้ว ชัยชนะก็ย่อมบังเกิดแก่ความยุติธรรม ดังนั้นแล ตำรานี้จึงได้ชื่อว่า “หลักไชย”

อายุของหลักไชย

จากการสำรวจเปรียบเทียบเนื้อหาโดยสังเขปของหลักไชยฉบับต่าง ๆ พบว่า ศักราชที่ถูกใช้ในหนังสือหลักไชยมี 4 ลักษณะ คือ (1) ศักราชของ “หลักความนามหลักไชย” เป็นศักราชต้นเรื่องของเรื่อง “ทศปาโมกษ์ทั้ง 9 แต่งหลักความนามหลักไชย” ซึ่งระบุเลข 1125 (2) ศักราชของ “อรรถาธิบายหลักอินทภาษ” เป็นศักราชต้นเรื่องของบทอธิบายความเกี่ยวกับหลักการและอุปมาต่าง ๆ ของ “หลักอินทภาษ” (3) ศักราชของการคัดลอก เป็นศักราชของผู้คัดลอกเนื้อหาว่า ได้คัดลอกหนังสือหลักไชยในปีใด และ (4) ศักราชตรากฎหมาย เป็นศักราชของการตรากฎหมายขึ้นบังคับใช้ ซึ่งก็คือ พระราชกำหนดและพระราชบัญญัติ เนื้อหาส่วนนี้ จัดเป็น “ราชศาสตร์” และถูกนำมาแนบไว้ท้ายตำราหลักไชย อย่างไรก็ตาม ข้อกฎหมายดังกล่าวเกือบทั้งหมดมีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง

อนึ่ง แม้ว่ามิตัวเลขศักราชตอนต้นเรื่องของ “หลักความนามหลักไชย” แต่ก็มีข้อจำกัดที่ไม่สามารถใช้เป็นหลักฐานระบุปีที่แต่งหลักไชยได้ชัดเจน เนื่องจาก เมื่อเทียบกันหลายฉบับพบว่า มีร่องรอยของการลบเลือนและการคัดลอกตกหล่นเข้าไป เกิดเป็นปัญหาตัวเลขสูญหายในฉบับสำเนาเกือบทุกฉบับ เหตุนี้ ทำให้ผู้วิจัยไม่แน่ใจว่า เลขศักราชดังกล่าวเป็นการเติมในภายหลังหรือไม่ ผู้วิจัยจึงขอเสนอประเด็นการสืบสวนความน่าเชื่อถือของศักราชทั้ง 4 ลักษณะ ดังนี้

(1) ศักราชของ “หลักความนามหลักไชย” เป็นศักราชเริ่มต้นเรื่อง “ทศปาโมกษ์ทั้ง 9 แต่งหลักความนามหลักไชย” ซึ่งถือเป็นเรื่องหลักของ

ตำราหลักไชย ดังนั้น ตามทฤษฎีแล้ว หนังสือที่ได้ชื่อว่าตำราหลักไชย ย่อมมีเรื่องนี้เป็นเรื่องแรก และต้องมีศักราชนี้เริ่มต้นทุกฉบับ อย่างไรก็ตาม แม้ชื่อศักราชระบุว่าเป็น “พุทธศักราช” แต่ตัวเลขนี้เป็นไปไม่ได้ที่จะเป็นพุทธศักราชทั้งในแง่บริบทประวัติศาสตร์และวรรณกรรม จึงเป็นไปได้ 2 ทาง คือ ถ้าไม่เป็นเลขของ “มหาศักราช” คือ ม.ศ. 1125 ตรงกับ พ.ศ. 1746 ก็เป็นเลขของ “จุลศักราช” คือ จ.ศ. 1125 ตรงกับ พ.ศ. 2306 แต่ก็เป็นไปได้ยากถ้าจะเป็น พ.ศ. 1746 เพราะเป็นช่วงเวลาที่กลุ่มคนไทยยังไม่มีอำนาจก่อตั้งรัฐในที่ราบภาคกลาง และขณะนั้น พื้นที่ดังกล่าวยังคงอยู่ในอิทธิพลทางการเมืองของราชอาณาจักรกัมพูชา ในรัชกาลพระเจ้าชัยวรมันที่ 7 (พ.ศ. 1724 - 1761) ดังนั้น จ.ศ. 1125 หรือ พ.ศ. 2306 จึงเป็นไปได้มากที่สุด และตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ กษัตริย์องค์สุดท้ายของกรุงศรีอยุธยา

อย่างไรตาม ผลจากการสำรวจเอกสาร ณ ปัจจุบัน ทำให้ทราบว่า มีหลักไชยฉบับสำเนาเพียง 2 ฉบับ เท่านั้น ที่ปรากฏเลขศักราช 1125 คือ “ฉบับกำทรเลี้ยงสังฆธรรม” กับ “ลักษณะหลักไชย-802” ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ดังมีข้อความขึ้นต้นเรื่องว่า

ฉบับกำทร เลี้ยงสังฆธรรม: “ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช 1125 ปี สมเด็จพระบวรพระพุทธเจ้าอยู่หัว”

ลักษณะหลักไชย-802: “ศุภมัสดุ พระพุทธศักราช 1125 ปี สมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัว”

และมีอีก 1 ฉบับ คือ “ลักษณะหลักไชย-821” ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ที่ระบุเฉพาะเลขศักราช 1166 ซึ่งตรงกับ พ.ศ. 2347 ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกมหาราช รัชกาลที่ 1 โดยมีข้อความต่างออกไปในลักษณะที่ผู้วิจัยขอเรียกว่า “ชำระสวรอย” เพราะเป็นคำพรรณนาว่า ขุนพรหมบุญเป็นผู้แต่งหลักไชยในช่วงรัชกาลที่ 1 แต่ตามข้อเท็จจริงแล้ว เราทราบว่า หลักไชยมีมาก่อนหน้านั้น ตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาเป็นราชธานี ซึ่งเป็นผลงานของ “อาจารย์ทศปาโมกข์ทั้ง 9” ของราชสำนัก

อยุธยา แต่หลักไชยฉบับนี้กลับ “สวมรอย” แก์ผู้แต่งเดิมเป็นชื่อ “ขุนพรหมบุญ” (ต้นฉบับสะกด พรหมบุญ) อีกทั้งยังเรียกพระนามของรัชกาลที่ 1 แบบขนานยาว ดังความว่า

ปีศักราช แลพระบาทสมเด็จพระพุทธเจ้าอยู่หัวฯ ทรงให้เมืองเอก
โท ศรี จัตวา มีลักษณะความหลักไชย ๙ คู่ของขุนพรหมบุญแต่งไว้
๑ ศุภมัศดุ ๑๑๖๖ มุสิกะสังวัชระมาสมาศสุภักษปาฏิยบทคฤห์ส
ดีศุรวาระ¹⁰ บริเณกำหนดกฎ พระบาทสมเด็จพระบรมราชาธิราช
รามาริบัติศรีสินทรบรมมหาจักรพรรดิราชาธิบดินทรธรรณินตราธิ
ราชรัตนากาศภาษากระวงของคปรมาธิเบศรตริภูวนารรณเนตร
นายกสมเด็จเอกาอิศวรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว ผู้ตั้งอยู่ใน
ทศมิตรราชธรรมอันมหาประเสริฐด้ารัสสังเหนือเกล้าว่า เมืองเอก
โทศรีจัตวา ลักษณะความหลักไชย ๙ คู่นี้ของขุนพรหมบุญแต่งไว้ให้
แต่งหลักไชยไว้สำหรับกระลาการที่เปรียบดั่งกา คู่ความประดุจอาหาร
อันร้อนและเย็น . . .” (คัดจาก วิภาดา อ่อนวิลม, 2564: 58)

ถึงตรงนี้จะนำมาสู่คำถามว่า หลักไชยฉบับอื่น ๆ นั้น มีการลงเลขศักราช
ไว้บ้างหรือไม่ ผลจากการสำรวจพบว่า หลักไชยฉบับสำเนา นอกจาก 3 เล่ม
ข้างต้น มีสถานภาพเนื้อหาอยู่ 3 แบบ คือ (1) เหลือร่องรอยว่าเคยมีตัวเลข
ด้วยมีคำว่า “พระพุทธศักราช” แต่ไม่มีตัวเลขต่อท้าย (2) ไม่เหลือร่องรอย
คำว่า “พระพุทธศักราช” คือตัดข้อความ “พระพุทธศักราช” ออก (เพราะ
ไม่มีตัวเลข?) และ (3) ฉบับสำเนาบางฉบับ ไม่มีเรื่อง “ทศปาโมกษ์ทั้ง 9
แต่งหลักความนามหลักไชย” ซึ่งอาจสูญหายไป

อย่างไรก็ตาม ฉบับที่ยังเหลือเฉพาะคำว่า “พระพุทธศักราช” กับ
“นามกษัตริย์” มีประเด็นน่าสนใจว่า มีการเรียกแตกต่างกันอย่างน้อย 2
พระนาม คือ (1) เรียกโดยทั่วไปว่า “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” กับระบุพระนาม
ว่า “สมเด็จพระรามาธิบดี” ผู้วิจัยจึงขอนำมาเปรียบเทียบดังนี้ (ปรับอักขรวิธี
ปัจจุบัน)

ฉบับวัดสำโรง-1: “ศรีศุภมัสสุ พระพุทธานุญาตอยู่หัว”

ฉบับวัดพิบูลทอง: “ศุภมัสสุ พระพุทธานุญาตอยู่หัว”

ลักษณะหลักไชย-809: “ศุภมัสสุ พระพุทธานุญาตอยู่หัว”

ลักษณะหลักไชย-805: “ศุภมัสสุ พุทธศักราช ____ ศก สมเด็จพระพุทธานุญาตอยู่หัว”

ลักษณะหลักไชย-820: “ศุภมัสสุ พุทธศักราช สมเด็จพระปิตรพระเจ้าอยู่หัว”

หลักไชยและพระธรรมานุญ-808: “ศุภมัสสุ พระพุทธานุญาตอยู่หัว ____ สมเด็จพระบรมนารถบรมปิตรพระเจ้าอยู่หัว”

ลักษณะหลักไชย-822: “มาตราหนึ่ง ศุภมัสสุ พุทธศักราช สมเด็จพระรามาธิบดีพระเจ้าอยู่หัว”

ฉบับวัดลาวทอง (สพ.ส.2): “ศุภมัสสุ พระพุทธานุญาตอยู่หัว สมเด็จพระรามาธิบดีพระเจ้าอยู่หัว”

ลักษณะหลักไชย-1014: “ศุภมัสสุ พระกฏ๐๐(ฎีกา) สมเด็จพระรามาธิบดีพระเจ้าอยู่หัว”

ด้วยเหตุนี้ ตามหลักฐานแล้ว ผู้วิจัยจึงยังไม่ปักใจเชื่อว่า ตำราหลักไชยฉบับแรกถูกเรียบเรียงขึ้นในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ ผู้วิจัยขอตั้งข้อสมมุติฐานว่า เลขศักราช “1125” อาจถูกเติม โดยผู้คัดลอกเอกสาร นั่นคือแต่เดิมนั้น อาจมีตัวเลข ซึ่งควรเป็น “เลขพุทธศักราช” ไม่ใช่เลขจุลศักราช แต่ภายหลังเลขพุทธศักราชลบเลื่อนไป ผู้คัดลอกต่อ ๆ มา จึงเว้นไว้ คัดลอกแต่เพียงคำว่า “พุทธศักราช” ดังปรากฏเป็นหลักฐานว่า หลักไชยฉบับสำเนาที่พบเป็นส่วนใหญ่ นั้น มีแต่คำว่า “พุทธศักราช” โดยไม่ใส่ตัวเลข แต่มีเอกสารอย่างน้อย 2 ฉบับ ที่ผู้คัดลอกในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าเอกทัศ เติมนับปีที่คัดลอกลงไป แต่เลขที่เติมนั้น กลับเป็น จุลศักราช นี่คือข้อพิรุธประการที่ 1 และข้อพิรุธนี้ ยังถูกตอกย้ำด้วยการกระทำแบบเดียวกัน แต่หนักกว่า เพราะขุนพรหมบุญผู้เรียบเรียงนั้นได้ “สวมรอย” ว่าเป็นผู้แต่งในช่วงรัชกาลที่ 1 ดังปรากฏเนื้อความใน “ลักษณะหลักไชย-821” ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร ดังที่นำเสนอไปแล้วข้างต้น

อีกประเด็นหนึ่งคือ การปรากฏพระนาม “รามาริบัติ” ซึ่งก็มีความเป็นไปได้ทั้งสองทางคือ (1) “รามาริบัติ” เป็นชื่อตามต้นฉบับแรก ต่อมาพระนามเปลี่ยน จึงถูกแก้เป็น “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” หรือ (2) ชื่อตามต้นฉบับแรกคือ “สมเด็จพระเจ้าอยู่หัว” ต่อมา มีบางสำเนาแก้พระนามเป็น “รามาริบัติ” นี่คือปัญหาข้อที่ 2 ที่มีอาจตอบได้ แต่กระนั้น หากจะลองพยายามตีความต่อก็อาจพิจารณาโดยอาศัยหลักการว่า พระนาม “รามาริบัติ” ปรากฏอยู่ที่ใดบ้าง ในกฎหมายตราสามดวง มีลักษณะของการใช้ศักราชอย่างไร และมีนัยใดต่อการตีความเกี่ยวกับอายุของหลักไชยหรือไม่

ผลการค้นคว้าเบื้องต้นพบว่า พระนามรามาริบัติ ที่ปรากฏในกฎหมายตราสามดวงนั้น มักถูกใช้เป็นชื่อขึ้นต้นพระนามขนาดยาว ซึ่งแต่ละพระนามขนาดยาวนั้น ก็มักเลือกพระนามประกอบคล้าย ๆ กัน แต่ก็ไม่เหมือนกันเสียทีเดียว พระนามรามาริบัติ ที่ใช้กับพุทธศักราช ซึ่งนับแบบลังกา คือมากกว่าพุทธศักราชไทยปัจจุบัน 1 ปีนั้น เกือบทั้งหมดถูกต้องตรงกันกับปีนักษัตร จึงตั้งเป็นสมมุติฐานได้ว่า “รามาริบัติ” ที่ปรากฏกฎหมายด้วยพุทธศักราชคือ สมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 (พระเจ้าอยู่หัว) ดังนั้น หากตั้งข้อสมมุติฐานว่า การปรากฏทั้ง “พุทธศักราช” และ “รามาริบัติ” ในเรื่อง “ทิสปาโมกข์ทั้ง 9 แต่งหลักความนามหลักไชย” ก้อาจเป็นนัยว่า เรื่องนี้อ้างเรื่องราวเก่าไปถึงรัชกาลสมเด็จพระรามาริบัติที่ 1 ว่า โปรดฯ ให้ทิสปาโมกข์แต่ง พระธรรมนุญพระไอยการ และกรรมศักดิ์ มานานแล้ว ต่อมา ทิสปาโมกข์ทั้ง 9 จึงเห็นพ้องกันว่าควรแต่งตำราเรียนพิพาทศาสตร์ความขึ้นด้วย โดยให้ชื่อว่า “หลักไชย” ตรงนี้ก็จะเกิดประเด็นปัญหาข้อที่ 3 คือ เนื่องจากต้นฉบับมีข้อความว่า “... มีพระราชโองการให้ทิสปาโมกข์ให้แต่งเป็นกรรมศักดิ์ แลพระไอยการพระทำนุ ไว้สำหรับแผ่นดินมาช้านาน . . .” จึงเกิดความกำกวมว่า ที่ว่า “ช้านาน” นั้น ผ่านมาแล้วกี่ปี และทิสปาโมกข์ผู้แต่งกรรมศักดิ์ พระไอยการ และพระธรรมนุญ เมื่อครั้งสมเด็จพระรามาริบัตินั้น เป็นคนกลุ่มเดียวกับทิสปาโมกข์ที่แต่งคดีความ 9 กระทงนี้หรือไม่

อนึ่ง หากตีความว่า “พระเจ้าอยู่หัว” เป็นข้อความดั้งเดิม และเป็นผู้สั่งให้แต่งพระธรรมนูญ พระไอยการ และกรมศักดิ์แล้ว เราจะสามารถเห็นร่องรอยของพระเจ้าอยู่หัวองค์ใดที่เกี่ยวข้องกับพระธรรมนูญ พระไอยการ และกรมศักดิ์ในกฎหมายตราสามดวงได้หรือไม่ ประเด็นนี้ ผู้วิจัยได้สำรวจเนื้อหาเบื้องต้นแล้วพบข้อที่น่าสนใจว่า พระเจ้าอยู่หัวที่มีพระนามปรากฏในกลุ่มเอกสารดังกล่าวทรงพระนาม “พระบาทสมเด็จพระเอกาทธรรฐิศวรบรมบพิตร พระพุทธเจ้าอยู่หัว” โดยปรากฏพระนามเป็น “พระราชกำหนดแรก” ดังนี้

พระธรรมนูญ: “ศุภมัสดุ ๑๕๔๔ ศก ชวดนักษัตร เขตมาศศุขปักดิษยธิดาทิติยวาร พระบาทสมเด็จพระเอกาทธรรฐิศวรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว . . .” แต่ถ้าอิงเลขมหาศักราช ปีนักษัตรต้องเป็นปีจอ

สำหรับ “พระไอยการ” นั้น มีหลายพระราชกำหนด แต่หมวดที่ปรากฏว่า “สมเด็จพระเอกาทธรรฐิศวรฯ” ทรงออกพระราชกำหนดเป็นเรื่องแรกอยู่ในพระไอยการหมวดต่อไปนี้

พระไอยการลักษณะมรดก: “ศุภมัสดุ ศักราช ๒๑๕๕ ศุภระสังวัจฉระ เชษฐมาศศุขปักเข เอกาทศมิดิตถียัง ครุवार พระบาทสมเด็จพระเอกาทธรรฐิศวรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว . . .” ปีนี้เลขมหาศักราชตรงกับปีนักษัตร

พระไอยการลักษณะอุทธรณ์: “ศุภมัสดุ ศักราช ๑๕๕๕ ศก ศุภกรนักษัตร ไผสาขมาเส ศุภปักเข ทศมิดิตถียัง พุทธวาร พระบาทสมเด็จพระเจ้าเอกาทธรรฐิศวรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว . . .” แต่ถ้าอิงเลขมหาศักราช ปีนักษัตรต้องเป็นปีระกา

สำหรับ “กรมศักดิ์” นั้น มีดังนี้

กรมศักดิ์: จุลศักราช ๙๕๕ ศก กุกกุฏสังวัจฉระ เชษฐมาศกาลปักข เอกาทศมิดิตถียัง พุทธวาระ กาลบริเฉทกำหนด จึงพระบาทสมเด็จพระเอกาทธรรฐิศวรบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว . . .” แต่ถ้าอิงเลขจุลศักราช ปีนักษัตรต้องเป็นปีมะเส็ง

อย่างไรก็ตาม ความคลาดเคลื่อนของวันเดือนปีของกฎหมายเหล่านี้ เป็นประเด็นที่จะต้องได้รับการชำระกันอีกมากในอนาคต เพราะเพียงแต่อิงปีแล้วจะพบว่า ไม่มีปีใดที่ตรงกับรัชกาลของสมเด็จพระเอกาทศรถ แต่ไปตรงกับรัชกาลสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม อนึ่ง ที่ผ่านมานานพ (2537: 210) วิเคราะห์รูปแบบการใช้พระนามของพระมหากษัตริย์ในกฎหมายตราสามดวงว่า พระนาม “รามาริบัติ” นิยมใช้ตั้งแต่เริ่มต้น “กรุงศรีอยุธยา” จนถึงเสียกรุงครั้งที่ 1 แต่พระนาม “เอกาทศรถ” เริ่มใช้หลังเสียกรุงครั้งที่ 1 จนถึงสิ้นสุด “กรุงศรีอยุธยา” นอกจากนี้ ยังมีการตีความจาก ขจร (2545) ด้วยว่า พระนามของพระเจ้ากรุงศรีอยุธยาในพระราชสาส์นถึงพระเจ้าดอนฟิลิปแห่งโปรตุเกสนั้น ทรงพระนาม “พระบาทสมเด็จพระเอกาทศรถอริศวรบรมนาถบรมบพิตรพระพุทธเจ้าอยู่หัว” ซึ่งเป็นหลักฐานที่แสดงว่าให้เห็นว่า สมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ทรงใช้พระนาม “เอกาทศรถ” ในเอกสารทางการระหว่างประเทศ อย่างไรก็ตาม การชำระปรับแก้เทียบศักราชของกฎหมายตราสามดวงนั้น เป็นปัญหาทางประวัติศาสตร์อีกชิ้นหนึ่งที่ยังรอการศึกษาวิจัยต่อไป โดยเฉพาะรายละเอียดในเรื่องความคลาดเคลื่อนกันระหว่างเลขศักราชกับปีนักษัตร

ด้วยเหตุนี้ การกำหนดอายุเนื้อหาของหลักใข้นั้น จึงยังไม่สามารถกระทำได้ เพราะเนื้อหาของเรื่องนี้เป็นเรื่องเล่าไร้กาลเวลา ทั้งที่ผู้วิจัยพยายามหาประเด็นมาช่วยกำหนดอายุแล้ว แต่ก็ติดขัดว่า วันเดือนปีของกฎหมายตราสามดวงเอง ก็ยังไม่ได้รับการชำระอย่างเป็นระบบ และนี่คือปัญหาการตีความเกี่ยวกับอายุของหลักใข้จากเนื้อหาที่ยังไม่สามารถหาข้อสรุปได้

(2) ศักราชของ “อรรถาธิบายหลักอินทภาษ” เป็นศักราชต้นเรื่องของขบถอธิบายความเกี่ยวกับหลักการและอุปมาต่าง ๆ ของหลักอินทภาษ แต่ศักราชของ “อรรถาธิบายหลักอินทภาษ” นี้ มีปรากฏอยู่ในหนังสือหลักใข้เพียงฉบับเดียวคือ “ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา” อนึ่ง เนื้อเรื่องเดียวกันนี้มีใน “ฉบับบริติชมิวเซียม” ด้วยเช่นกัน เพียงแต่ตอนต้นเรื่องที่มีศักราชนั้นสูญหายไป หลักใข้ “ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา” (ปก แก้วกาญจน์, 2542)

มีชื่อตามการตีพิมพ์ว่า “หลักอินทภาษและหลักชัย” และมีบทขึ้นต้นเรื่อง ดังนี้

หน้าต้นหลักอินทภาษ มาตรา แม้นทำตามคำพระอินทร์ พระอินทร์
... แต่งไว้ จักมีอายุยาวยืน ... ให้ผู้พิจารณาความ ปิ่นเที่ยง ตายไป
จักสู่เดาภูมิ มัวโลก ที่ ... เหตุไซ้รู้ ตายตกนรกสูญ เป็น ... เที่ยงแท้
โดย ...

๑ ศักราช... นาค ศาสดาล่วงลับนับคณนาได้แล้ว พันสามร้อยตรา
เจียนับ เสร็จ ๘ ลิบลี่แผ้วผ่อนพรรณอันธมรยา” (ปก แก้วกาญจน์,
2542: 6)

ปก (2542: 6) ให้ความว่า ข้อความดังกล่าวตรงกับ พ.ศ. 2384 (ไทยประเพณี) ในรัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 และเป็นปีที่คัดลอกเอกสาร อย่างไรก็ตาม คำว่า “นาค” คือ ปีมะโรง แต่ พ.ศ. 2384 ตรงกับปีฉลู ดังนั้น ปีนี้จึงไม่ตรงกับนักษัตร อนึ่ง เกี่ยวกับศักราชที่ปรากฏนั้น ผู้วิจัยตีความข้อความว่า “นาค” หมายถึง ปีมะโรง “ศาสดาล่วงลับ” คือ พุทธศักราช ประกอบเลข “1300” กับ “84” คือ 1384 ดังนั้น จึงได้ความว่า “พุทธศักราช 1384 ปีมะโรง” แต่เลขดังกล่าวเป็นพุทธศักราชไม่ได้ และต้องเป็นเลข “มหาศักราช” นั่นคือ “มหาศักราช 1384 ปีมะโรง” แต่ทว่า มหาศักราช 1384 ไม่ใช่ปีมะโรง แต่เป็นปีมะเมีย ดังนั้น ศักราชนี้จึงมีปัญหาความไม่สอดคล้องระหว่างเลขปีกับนักษัตร หากลองใช้ “ปีมะโรง จัตวาศก” เป็นตัวตั้งหาความเป็นไปได้ (คือ ปีมะโรงที่ลงท้ายด้วย 4) จะได้ ดังนี้ ถ้าเป็นพุทธศักราชจะลงท้ายด้วยเลข 5 มี พ.ศ. 2315 (จ.ศ.1134 ปีมะโรง; รัชกาลสมเด็จพระเจ้ากรุงธนบุรี) กับ พ.ศ. 2375 (จ.ศ.1194 ปีมะโรง; รัชกาลพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3) ถ้าเป็นมหาศักราชที่ลงท้ายด้วยเลข 4 มี ม.ศ. 1334 (จ.ศ. 774 ปีมะโรง; พ.ศ. 1955 รัชกาลสมเด็จพระนครินทราธิราช) กับ ม.ศ. 1394 (จ.ศ. 834 ปีมะโรง; พ.ศ. 2015 รัชกาลสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถ) ดังนั้น เลขศักราชนี้ จึงยังไม่มีข้อสรุป

(3) ศักราชของการคัดลอกทำสำเนา จากการสำรวจข้อมูลนั้น พบเพียงฉบับเดียวที่ระบุปีการทำสำเนาคือ “ลักษณะหลักไชย-822” ของสำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร เอกสารฉบับนี้ระบุว่าผู้ทำสำเนาคือขุนพิทักษ์จำลอง กับขุนมหาสิทธิโวหาร เมื่อ จ.ศ. 1188 (= พ.ศ. 2369) อยู่ในรัชกาลสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2

(4) ศักราชตรากฎหมาย คือศักราชต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในเนื้อหาส่วนที่เป็น “ราชศาสตร์” หรือข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับการพิจารณาคดีฉบับสำเนาส่วนมากมักนำข้อกฎหมายต่าง ๆ มารวมไว้เป็นส่วนหนึ่งของตำราหลักไชย ข้อกฎหมายเหล่านี้ เกือบทั้งหมดมีอยู่ในกฎหมายตราสามดวง ดังนั้น จึงไม่สามารถใช้ “ศักราชตรากฎหมาย” มาตีความอายุของหลักไชยได้ เพราะเป็นการรวมข้อกฎหมายจากหลายยุคหลายสมัย ดังเช่น หลักไชย “ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเนื้อหาจากราชศาสตร์ ซึ่งเรียงตามลำดับดังนี้ พระราชกำหนดเก่า จ.ศ. 1095 (พ.ศ. 2276) / พระราชกำหนดเก่า จ.ศ. 1117 (พ.ศ. 2298) / พระราชบัญญัติลักษณะตัดฟองตัดสำนวน ม.ศ. 1591 (พ.ศ. 2212) / พระราชบัญญัติลักษณะเผชิญพยานตัดพยาน พ.ศ. 1926 / พระราชบัญญัติลักษณะมรดก พ.ศ. 2155 / พระราชบัญญัติพินัยกรรม พ.ศ. 2158 ดังนั้น ในการกำหนดอายุเนื้อหาของหลักไชยส่วนที่เป็นตำรา จึงไม่สามารถนำศักราชกลุ่มนี้มาใช้ได้ เพราะเป็นศักราชของการตรากฎหมาย ซึ่งบางข้อกำหนดมีมาก่อนหลักไชย หรือบางเรื่องก็เกิดขึ้นหลังหลักไชย ขึ้นอยู่กับผู้เรียบเรียงและผู้ที่สำเนาว่าจะหยิบเอาเรื่องใดมารวมไว้ในหลักไชย

ตัวอย่างหนึ่งของการนำ “ศักราชตรากฎหมาย” มาเรียกเป็นชื่อตำราหลักไชยคือ “ฉบับสุราษฎร์ธานี” หรือ “หลักไชยฉบับ จ.ศ. 1082” (พ.ศ. 2263) ทั้งนี้เพราะตอนท้ายของเนื้อความปรากฏศักราช “๑๐๘๒ ปีจอโทศก” (สารูปฤทธิ์ชู, 2548: 32) อย่างไรก็ตาม ผู้วิจัยได้วิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาของหลักไชยฉบับนี้แล้วพบว่า เนื้อหาขึ้นต้นด้วยเรื่อง “ทศปาโมกข์ทั้ง 9 แต่งหลักความนามหลักไชย” (บรรทัดที่ 1 – 119) จากนั้น เนื้อหาถูกต่อด้วย “กฎ 36

ข้อ” ซึ่งคัดลอกเฉพาะ “ข้อ 7” มาแบบไม่สมบูรณ์ (บรรทัดที่ 120-122) (ดูราชบัณฑิตยสถาน, 2550ข: 546; สารูป ฤทธิ์ชู, 2548: 30) จากนั้น เนื้อหาต่อด้วย “พระราชกำหนดเก่า” ซึ่งคัดลอกมาเฉพาะ “ข้อ 24” (บรรทัดที่ 122-148) โดยพระราชกำหนดเก่าลงปีตรากฎหมายนี้ว่า “*กฎให้ไว้ ณ วันจันทร์ขึ้น ๖ ค่ำ เดือนสิบเอ็ด จุลศักราช ๑๐๙๒ ปีก่อนักขัตร์โทศก*” (ดูราชบัณฑิตยสถาน, 2550ข: 984-985; สารูป ฤทธิ์ชู, 2548: 30-32) ดังนั้น ศักราช “1082 ปีกอโทศก” ของ “หลักไชยฉบับ จ.ศ. 1082” จึงมิใช่ปีคัดลอกหรือเรียบเรียงหลักไชยเล่มนี้ แต่เป็นศักราชที่ตรากฎหมาย และยิ่งกว่านั้น เป็นตัวเลขที่ถูกคัดลอกผิดเพี้ยนจาก 1092 อีกด้วย ผู้วิจัยคำนวณวันเดือนปีดังกล่าว และได้วันตราข้อกฎหมายนี้คือ วันจันทร์ที่ 16 ตุลาคม พ.ศ. 2273 ไทยสากลในรัชกาลสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวบรมโกศ

2.4 ร่องรอยของหลักไชยในเอกสารอื่น

กำธร (2546: 9-16) ได้สืบค้นร่องรอยของหลักไชยในวรรณคดีไทยแล้วพบว่า มีการอ้างถึงชื่อ “หลักไชย” ในงานวรรณกรรมช่วงรัตนโกสินทร์ตอนต้น จำนวน 5 เรื่อง ดังนี้

(1) เสภาเรื่อง “ขุนช้างขุนแผน ตอนกำเนิดพลายงาม” ซึ่งประพันธ์โดยสุนทรภู่ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัย รัชกาลที่ 2 นั้น มีบทกล่าวถึง ขุนแผนนำพลายงามไปฝากพระจมีนศรีเสาวรักษ์ราช ให้ช่วยสั่งสอนวิชาความรู้ เพื่อถวายตัวเป็นมหาดเล็กในสมเด็จพระพันวษา ดังความว่า

ครานั้นจมีนศรีเสาวรักษ์ราช	เรียกพลายงามทรมาสวาทมาสั่งสอน
จะเป็นข้าจอมรินรินทร์ป็นนคร	อย่านั่งนอนเปล่าเปล่าไม่เข้าการ
พระกำหนดกฎหมายมีหลายเล่ม	เก็บไว้เต็มตู้ใหญ่ไขออกอ่อน
กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ	มนเทียรบาลพระบัญชาตติตตำนวน

(2) “เพลงยาวถวายโอวาท” ซึ่งประพันธ์โดยสุนทรภู่ แต่งถวายเจ้าฟ้ากลางและเจ้าฟ้าปิ๋ว พระโอรสในเจ้าฟ้ากฤษณาลัยฯ ราว พ.ศ. 2373 ใน

รัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ดังความว่า

อุตสาหกรรมเขียนอ่านโบราณราช ไสยศาสตร์สงครามตามประสงค์
ลำดับศักดิ์จักรพรรดิชาติดิยวงศ์ อุตสาหกรรมจดจำให้ชำนาญ
ด้วยพระองค์ทรงสมบรมนาถ บังคับราชการสิ้นทุกถิ่นฐาน
กรมศักดิ์หลักชัยพระอัยการ มนเทียรบาลพระบัญชาติดต่อนาน

(3) “ฉันทสังเวกกลองวินิจฉัยเภา” ซึ่งประพันธ์โดยกรมพระปรมา
ราชชิโนรส ร่วมกับพระยาบำเรอบริรักษ์ เมื่อ พ.ศ. 2380 ในรัชสมัยพระบาท
สมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ดังความว่า

อ้าพระสทนต์พรหมเมศ กมลเศผู้ชมฉาน เชิญพิทักษ์ทำนุพระไอยการ
พรหมศักดิ์แลหลักชัย

มณฑิรบาลวิบุลยบท อันเปนกฎประกอบใน ทวยทูลพระบาท
บงกชไท ธิบดินทร์ดำรงฉวลิย์
ทั่วถ้วนทำเนียมในธรรมสารท นิติราชพิธีธรรม์ วิจารณ์มาตย์
อย่าอาจประพฤตผัน พิประลาศเปลี่ยนแปลง

(4) “ปฐมมณฑล” ซึ่งประพันธ์โดยพระเทพโมฬี (ผึ้ง) วัดราชบูรณะ
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 3 ดังความว่า

อ้าองค์บรมปรเมษฐ วมหิทธิเดชา ทรงบุษบกหงษวิหคพา
หนผาดผยองผัน

เชิญช่วยพิทักษ์ทำนุโลกกฎ ไอยการระบบัน เปนอาทิจคือคำภีร์ธรรม
มะสารทสิ่งเพนแก่นสาร

หลักชัยแลคำภีร์พระพรหมศักดิ์ กำหนดกฎมณฑิรบาล อย่าให้
จลาจลวิการ คือจะปลอมจะเปลี่ยนแปลง

(5) “หนังสือปถม ก กา หัดอ่าน” ไม่ทราบผู้แต่ง สันนิษฐานว่าแต่ง
ในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ดังความว่า

แม่นั่นเปนนเสมียน เร่งขีดเร่งเขียน เรียนกฎเรียนหมาย
กรรมศักดิ์หลักไชย ให้รู้มากมาย รู้บาทรู้หมาย ตกแต่งบัตรา

จงรู้ถึถ้วน รู้ทั้งสำนวน ควรพิจารณา
รู้คัดข้อถาม ความแพ่งอาญา รู้การปลูกษา เทียบชี้สำนวน

รู้ตั้งรู้ค่าน รู้สืบพยาน ทุเลาสืบสวน
รู้ฝึกรู้ฝน รู้ชักรู้ชวน รู้คิดผันผวน น้าวโน้มให้ยอม

ว่าแต่เกลี้ยกลม อย่าเอาคารม ชุ่มหอมล้อม
ความน้อยสุญติ ความพีให้ผอม โจอ๊กจำเลยน้อม ยอมกันด้วยดี

อุทธรณ์อาญา ตอบโต้บัตรา จงรู้ถ้วนถึ
รู้แต่งใบสตัย รู้คัดบัญชี หมุ่หมวดสัสดี สังกัดมุลนาย

น่าสังเกตว่า เนื้อหาของ “หนังสือปลม ก กา หัดอ่าน” เป็นเพียงเรื่องเดียวที่ชี้ชัดเกี่ยวกับ “ความรู้ที่ได้จากหลักไชย” นั่นคือ กระบวนการส่งฟ้องคดีให้ถูกตามกระทรวง การไต่สวน การสืบพยาน การหาข้อพิรุธ การทำให้คนผิดยอมจำนนทั้งด้วยการเกลี้ยกล่อมและการข่มขู่ เป็นต้น

การถูกกลืน

การปรากฏรายละเอียดบทเรียนของหนังสือหลักไชยใน “หนังสือปลม ก กา หัดอ่าน” ย่อมเป็นหลักฐานทางตรงที่แสดงให้เห็นว่า ช่วงเวลานั้นหลักไชยยังมีชีวิต และทำหน้าที่เป็นตำราเรียนสำหรับผู้พิพากษาและตุลาการในระบบงานยุติธรรมช่วงรัชกาลที่ 3 ถึงต้นรัชกาลที่ 4 เป็นอย่างน้อย มีข้อควรสังเกตว่า วรรณกรรมทุกชิ้นที่อ้างถึงหลักไชยนั้น เรียกหลักไชยคู่กับกรรมศักดิ์เสมอ ดังวลีว่า (1) กรรมศักดิ์หลักไชย ใน “ขุนช้างขุนแผน” “เพลงยาวถวายโอวาท” และ “หนังสือปลม ก กา หัดอ่าน” (2) พรหมศักดิ์แลหลักไชย ใน “ฉันทสังเวกคลองวินิจนัยเถรี” และ (3) หลักไชยแลคำภีร์พระพรหมศักดิ์ ใน “ปฐมมาลา” การเรียกชื่อคู่กันนี้ ย่อมเป็นที่ประจักษ์ว่า “กรรมศักดิ์”

สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่าตำราหลักไชย แต่กลับมีเพียง “กรมศักดิ์” (หรือ พระไอยการกรมศักดิ์) ที่ถูกบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของ “กฎหมายตราสามดวง” (ดู ราชบัณฑิตยสถาน, 2550: 1073-1101) ส่วนหลักไชยนั้น มิได้ถูกอ้างถึง หรือบรรจุไว้เป็นส่วนหนึ่งของ “กฎหมายตราสามดวง” แม้แต่น้อย นั่นอาจเป็นเพราะว่า ลักษณะเนื้อหาของหลักไชย ไม่ใช่ทั้งคัมภีร์ปรัชญาทางนิติศาสตร์ เฉกเช่น “หลักอันทภาษา” หรือหลักการทางนิติศาสตร์ เช่น “พระธรรมศาสตร์” กับ “พระธรรมนุญ” หรือประมวลพระราชบัญญัติต่าง ๆ ดังปรากฏเป็น “พระไอยการ” หมวดต่าง ๆ แต่หลักไชยเป็นคู่มือเรียนรู้หลักการเป็นผู้พิพากษา และตุลาการ จึงจัดเป็นตำราเรียน หรือหนังสือเฉพาะวิชาชีพ (ดู วินัย พงษ์ศรีเพียร (บก.), 2549: 41) เหตุนี้เอง น้อยคนนักที่จะมีโอกาสดูได้เรียนรู้และรู้จักเนื้อหาของตำราน้อย่างถ่องแท้ ดังมีตัวอย่างของการเริ่มไม่รู้จักหลักไชยคือ ในช่วงต้นรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 5 ซึ่งเป็นระยะเวลาก่อนการปฏิรูประบบยุติธรรมของราชอาณาจักรสยามนั้น คนทั่วไปนอกแวดวงตุลาการรู้จักหนังสือหลักไชยกันน้อยอย่างผิวเผินว่าเป็น “กฎหมายเรื่องหนึ่ง” ดังปรากฏหลักฐานเชิงประจักษ์คือ คำนิยามเกี่ยวกับหลักไชยในหนังสือ “อักษราภิธานศรับท์” ของหมอปดัดเลและอาจารย์ทัด ซึ่งตีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2416 โดยให้นิยามเพียงว่า

“หลักไชย, เปนชื่อกฎหมายเรื่องหนึ่งนั้น”

(แม่นมมาส (บก.), 2514: 620)

แม้ว่าครั้งหนึ่ง หนังสือหลักไชยได้รับการคัดลอกให้แพร่หลายไปยัง ภูมิภาคต่าง ๆ ในฐานะที่เป็นตำราเรียน แต่องค์ความรู้ในหลักไชยก็ถือเป็นเรื่องเฉพาะกลุ่ม คนภายนอกเข้าถึงยาก และเมื่อมีการปฏิรูประบบยุติธรรมของราชอาณาจักรสยามในช่วงรัชกาลที่ 5 กันอย่างจริงจัง โดยเฉพาะอย่างยิ่งในด้านการปฏิรูปการเรียนการสอนกฎหมายให้แก่ผู้พิพากษาโดยพระเจ้าบรมวงศ์เธอ พระองค์เจ้ารพีพัฒนศักดิ์ กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์ ด้วยหลักปรัชญานิติศาสตร์สากลตามแบบอย่างยุโรป จึงอาจเป็นเหตุให้ตำราหลักไชย

ซึ่งถือว่าเป็นสิ่งไม่ทันสมัย ได้ถูกยกเลิกไปโดยปริยาย ส่งผลให้องค์ความรู้ของหลักไชยถูกลืมเลือน และสูญหายไปตลอดกาล โดยเฉพาะอย่างยิ่ง (องค์ความรู้) เกี่ยวกับ “กลความ” ที่เป็นเคล็ดลับที่ใช้การมองรูปการณ์ของคติเพื่อการพิจารณาให้ยุติธรรมนั้น ที่แม้มีการบอกไปด้วยคำกลอน แต่ก็ยังยากที่จะทำความเข้าใจหลักการของกลความต่าง ๆ ได้ สิ่งนี้ ย่อมแสดงให้เห็นว่า เคล็ดลับในการทำความเข้าใจกลความของหลักไชยนั้น ถือเป็นเคล็ดวิชาที่ “ครู” จะถ่ายทอดให้ “ศิษย์” ด้วยการเรียนการสอนตัวต่อตัวเท่านั้น

ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหา

ผู้วิจัยขอเสนอผลการวิเคราะห์ใน 2 ประเด็น คือ (1) โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ คือการประมวลเนื้อหาทั้งหมดของหลักไชยฉบับต่าง ๆ เข้ามาเรียงไว้ด้วยกัน แล้วจัดระเบียบด้วยข้อสมมุติฐานว่า หากมีหลักไชยฉบับสมบูรณ์แล้ว หลักไชยฉบับนั้นควรมีลำดับเนื้อหาแต่ละส่วนอย่างไร และ (2) โครงสร้างเนื้อหาตามบทประพันธ์ คือการทำความเข้าใจหน้าที่ของบทประพันธ์เพื่อการตีความวัตถุประสงค์บางประการของผู้ประพันธ์ ที่อาจใช้เป็นสื่อการเรียนการสอน บทความวิจัยนี้ จะไม่ลงรายละเอียดของเนื้อหา เพราะสามารถหาอ่านและศึกษาได้จากงานที่พิมพ์เผยแพร่แล้ว (เช่น อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ, 2531; คำนวน นวลสนอง, 2541; ปก แก้วกาญจน์, 2542; กำธร เลี้ยงสังธรรม, 2546; สารูป ฤทธิ์ชู, 2548; เขมฤทัย บุญวรรณ, 2554; ตรงใจ หุตากร และคณะ, 2564)

ผลการวิเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ

ที่ผ่านมา กำธร (2546) และ เขมฤทัย (2548) ได้ศึกษาจำแนกเนื้อหาไปบ้างแล้ว แต่ก็เป็นการศึกษาฉบับของตนเพียงฉบับเดียว และเป็นการจำแนกตามเนื้อหาเท่านั้น ไม่ได้เป็นการจำแนกเนื้อหาเชิงสังเคราะห์ หนึ่ง แม้ว่า ตรงใจ และคณะ (2564) ได้ศึกษาเปรียบเทียบ “ฉบับบริติชมิวเซียม” กับ

หลักไวยากรณ์อื่น แต่ก็ยังเป็นงานที่มี “ฉบับบริติชมิวเซียม” เป็นแกนกลาง เหตุนี้ ในแวดวงวิชาการปัจจุบัน จึงยังไม่มีการศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของหลักไวยากรณ์รวมจากต้นฉบับต่าง ๆ ผู้วิจัยขอเสนอผลการเปรียบเทียบหมวดเนื้อหาฉบับสำเนาที่ใช้เป็นตัวอย่างของการวิจัย ซึ่งมีกลุ่มเนื้อหา “เรียงลำดับตามสำเนา” ดังนี้

สยามสมาคม	วัดแจ้ง	สถาบันทักษิณคดีศึกษา	ภัทร เลียงสีธรรม	บริติชมิวเซียม
ทศปาโมกษ์ 9 เรื่อง	สุภาพิตหลักไชย	อธิบายหลักอินทภาษ	ทศปาโมกษ์ 9 เรื่อง	ภาพหลักไชย
หลักความ 5 ประการ	เค้ามูล 8 ประการ	ราชศาสตร์ (กลุ่ม 1)	หลักความ 5 ประการ	สุภาพิตหลักไชย
ข้อพิรุณ 15 เรื่อง	ประตุความ ทั้ง 4	สำนวนคดี (วิวาท)	กฎฝ่ายพยาน 3 ประการ	อธิบาย ตัดสำนวน
แก้กันหากัน 27 เรื่อง	ใจความทั้งปวง	ราชศาสตร์ (ลักษณะโจร)	กฎพิพากษา 2 สถาน	อธิบายหลักอินทภาษ
	ลักษณะความ 6 สถาน	เค้ามูล 8 ประการ	ข้อพิรุณ 15 เรื่อง	ราชศาสตร์-หลายเรื่อง
	ข้อห้ามตุลาการ	ประตุความทั้ง 4	แก้กันหากัน 27 เรื่อง	
	ข้อความพยาน	ราชศาสตร์ (กลุ่ม 2)	ภาพหลักไชย	
	ราชศาสตร์ (วิวาท)	ภาพหลักไชย	เค้ามูล 8 ประการ	
		อธิบายการไต่สวนคดี	ประตุความทั้ง 4	
		แก้กันหากัน 6 เรื่อง	ประตุความทั้ง 4	
		ลักษณะความ 6 สถาน	ประตุให้การ ทั้ง 4	
		ทศปาโมกษ์ 9 เรื่อง	ใจความทั้งปวง	

หมายเหตุ:

ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา: ราชศาสตร์ (กลุ่ม 1) ประกอบด้วย อัตราโทษ (กรมศักดิ์?) ลักษณะทาส ลักษณะตัดฟองตัดสำนวน พระราชกฤษฎีการุกไปตีดำและโทษปรับ ลักษณะกัณฑ์; ราชศาสตร์ (กลุ่ม 2) ประกอบด้วย ลักษณะพยาน ลักษณะเบ็ดเสร็จ (ให้ทรัพย์) ลักษณะวิวาท ลักษณะผัวเมีย ลักษณะรับฟ้อง ลักษณะโจร ทั้งนี้ กฎหมายที่ถูกนำมานั้น ไม่ครบถ้วน เสมือนคัดลอกมาใส่รวมๆ กันไว้; ฉบับบริติชมิวเซียม: ราชศาสตร์ของสำเนาฉบับนี้มีหลายเรื่อง และถูกนำมาแนบไว้อยู่ตอนท้ายของตำรา ประกอบด้วย พระราชกำหนดให้กระลาการพิจารณาโดยสัจ ลักษณะตัดฟอง ลักษณะตัดสำนวน ลักษณะตัดพยาน พิสูจน์พยานถือแพ้นะที่พยาน พระราชบัญญัติตัดฟองตัดสำนวน ลักษณะรับฟ้อง พระราชกำหนดเพิ่มโทษข้าราชการล่วงประเวณีภรรยาผู้อื่น พระราชกำหนดไพร่ล่วงประเวณีภรรยาผู้อื่น ลักษณะตัดสำนวน ลักษณะตัดพยาน ลักษณะกัณฑ์ ลักษณะมรดก และยังมีกฎหมายบางข้อที่ไม่พบในกฎหมายตราสามดวง

จะเห็นว่า ฉบับสำเนาแต่ละฉบับนั้น มีการเรียงลำดับเนื้อหาแตกต่างกัน แต่มีหมวดเรื่องเหมือนกัน ที่ถูกจับสลับไปมา และน่าสังเกตว่า มีการนำข้อกฎหมายประเภท “ราชศาสตร์” คือบทพระไอยการหมวดต่างๆ เข้าแทรก หรือต่อท้ายตำราหลักไชย ผู้วิจัยได้วิเคราะห์และจัดกลุ่มความสัมพันธ์ของเนื้อหาทั้งหมดแล้วพบว่า เนื้อหาของหนังสือหลักไชยประกอบด้วย 4 หมวดหลัก ซึ่งสามารถนำมาเรียงลำดับใหม่ได้คือ 1. หลักการของหลักไชย 2. อรรถาธิบายหลักไชย ด้วยบทร้อยแก้ว 3. อรรถาธิบายหลักไชยด้วยบทร้อยกรอง (คือ กาพย์หลักไชย และสุภาษิตหลักไชย) และ 4. ราชศาสตร์ (สาขคดี) แต่ละหมวด ซึ่งสามารถจำแนกโครงสร้างเนื้อหาให้เป็นระบบได้ดังนี้

หลักการของหลักไชย: เนื้อหาหมวดนี้ ประกอบด้วยเรื่องย่อ 11 เรื่อง ที่มีลักษณะทางนิติศาสตร์ใน 3 ลักษณะคือ (ก.) หลักการไต่สวนคดี จากคัมภีร์หลักอินทภาษา พระธรรมศาสตร์ และพระไอยการลักษณะพยาน (ข.) กรณียกษัตริย์ลักษณะหากันแก่กัน คือ การพิเคราะห์คำกล่าวหาของโจทก์และคำให้การของจำเลย และ (ค.) กลความ คือ เคล็ดลับการพิพากษาคดีที่ถูกข้าราชการ หัวเรื่องทั้ง 12 เรื่อง มีลำดับตามลักษณะทางนิติศาสตร์ดังนี้

หัวเรื่อง

ลักษณะทางนิติศาสตร์

1.1 กฎพิพากษาสองสถาน	(ก.) หลักการไต่สวนคดี
1.2 กฎพยาน 3 ประการ	(ก.) หลักการไต่สวนคดี
1.3 กระทงความทั้ง 9 ของทศปาโมกษ์	(ข.) กรณีศึกษาลักษณะหากันแก้กัน
1.4 กระทงความข้อพิรุธ 15 เรื่อง	(ข.) กรณีศึกษาลักษณะหากันแก้กัน
1.5 กระทงความหากันแก้กัน 27 เรื่อง	(ข.) กรณีศึกษาลักษณะหากันแก้กัน
1.6 ลักษณะความ 6 สถาน ¹¹	(ข.) กรณีศึกษาลักษณะหากันแก้กัน
1.7 หลักความ 5 ประการ	(ค.) กลความ
1.8 คำมูล 8 ประการ	(ค.) กลความ
1.9 ประตุความทั้ง 4	(ค.) กลความ
1.10 ประตุวิตกทั้ง 4	(ค.) กลความ
1.11 ประตุให้การทั้ง 4	(ค.) กลความ
1.12 ใจความทั้งปวง (จะ มิ แล)	(ค.) กลความ

3.1.2 อรรถาธิบายหลักไขด้วยบทร้อยแก้ว

เนื้อหาส่วนใหญ่ของบทอรรถาธิบายนี้ เหมือนกับบทร้อยกรอง แต่เท่าที่ผู้วิจัยสำรวจยังไม่พบว่ามียบท “อรรถาธิบายกลความเลิศสอ” อย่างไรก็ตาม ฉบับสำเนาแต่ละฉบับมีเนื้อหาส่วนนี้ไม่เท่ากัน และบางฉบับก็ไม่มีที่สำคัญคือ แต่ละฉบับลำดับเรื่องย่อไม่เหมือนกัน บางฉบับนำไปแทรกอยู่ในเนื้อหาประเภท “ราชศาสตร์” ลักษณะสำนวนนั้น เป็นการอธิบายหลักการที่อิงกับหลักอันทภาษา เช่น การอุปมาตุลาการ กฎพิพากษาสองสถาน และพระไอยการบทที่เกี่ยวข้อง เช่น ลักษณะตุลาการ ลักษณะพยาน ลักษณะตัดสำนวน พระธรรมนุญ (คือ การรับฟ้องให้ตรงกระทรวง อธิบายในกบิลข้อทั้งสี่สถาน) รวมไปถึงการอธิบายกลความพอสังเขป เช่น กลความ “แล จะ มิ” หรือ ประตุความทั้ง 4 สำหรับฉบับสำเนาที่พบเนื้อหาส่วนนี้คือ “ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา” “ฉบับวัดแจ้ง” และ “ฉบับบริติชมิวเซียม” ดังนี้ คือ “ฉบับ

สถาบันทักษิณคดีศึกษา” มีอรรถาธิบายหลักไวยากรณ์คือ (1) หลักอินทภาษ (2) ประตูกวามทั้ง 4 (3) กลความ จะ มี แล / ครุสทุ และ (4) ลักษณะความ 6 สถาน “ฉบับวัดแจ้ง” มีอรรถาธิบายหลักไวยากรณ์คือ (1) ลักษณะตุลาการต้องห้าม (2) ลักษณะพยานต้องห้าม และ “ฉบับบริติชมิวเซียม” มีอรรถาธิบายหลักไวยากรณ์คือ (1) ลักษณะตัดสำนวน (2) กบิลความ 4 สถาน (3) หลักอินทภาษ

อนึ่ง เนื้อหาอรรถาธิบายนี้ อาจมีอยู่อีกเป็นจำนวนมากที่ยังมิได้รับการสำรวจ กระนั้น จากข้อมูลเท่าที่มีขณะนี้ เราอาจสังเคราะห์ลำดับเรื่องเท่าที่ปรากฏเป็นอรรถาธิบายหลักไวยากรณ์ได้ดังนี้

ตารางที่ 2 การเปรียบเทียบกลุ่มเนื้อหาของอรรถาธิบายหลักไวยากรณ์ในหลักไวยากรณ์ที่ใช้เป็นตัวอย่างวิจัย

	ฉบับ					ความถี่ที่พบ
	(1) บม.	(2) สร.1	(3) ทษ.	(4) กล.	(5) วจ.	
3.1 อรรถาธิบายหลักอินทภาษ	X		X			2
3.2 อรรถาธิบายกบิลความ 4 สถาน	X					1
3.3 อรรถาธิบายลักษณะตัดสำนวน	X					1
3.4 อรรถาธิบายกลความ แล จะ มี / ครุสทุ			X			1
3.5 อรรถาธิบายลักษณะตุลาการต้องห้าม					X	1
3.6 อรรถาธิบายลักษณะพยานต้องห้าม					X	1
3.7 อรรถาธิบายประตูกวามทั้ง 4			X			1

(1) บม. = บริติชมิวเซียม; (2) สร.1 = วัดสำโรง-1; (3) ทษ. = สถาบันทักษิณคดีศึกษา; (4); กล. = กำธร เลี้ยงสังธรรม (5) วจ. = วัดแจ้ง

อรรถาธิบายหลักไวยากรณ์ด้วยบทร้อยกรอง

ผลการวิจัยพบว่า หนังสือหลักไวยากรณ์ มีการใช้บทร้อยกรอง 2 ประเภท คือ “กาพย์” ซึ่งมีลักษณะเป็น (2.1) กาพย์ยานี 11 แต่ทว่ามีหลายบทที่ขาดสัมผัส ซึ่งอาจเป็นเพราะการคัดลอกที่ผิดเพี้ยนมาหลายครั้ง (ดู ตรงใจ หุตากร และคณะ, 2564: 20-25) และ (2.2) สุภาษิต ซึ่งปัจจุบันพบมีอยู่ใน 2 ฉบับเท่านั้น คือ “ฉบับบริติชมิวเซียม” กับ “ฉบับวัดแจ้ง” (ดู ตรงใจ หุตากร และคณะ, 2564: 26-29)

2.1 ภาพยานี 11: ที่ผ่านมา มีเพียงงานของ ตรึงใจ หุตงกูร และคณะ (2564) ที่ศึกษาโครงสร้างเนื้อหาบทร้อยกรองของหลักไชย โดยการแบ่งเนื้อหาออกตามส่วนที่เหลืออยู่ในหลักไชย 5 ฉบับ คือ “ฉบับบริติชมิวเซียม” “ฉบับทักษิณคดีศึกษา” “ฉบับกำธร เลี้ยงสังธรรม” “ฉบับวัดแจ้ง” และ “ฉบับวัดสำโรง-2” ทั้งนี้ หลักไชยแต่ละฉบับ มีเนื้อหาภาพยน้อยต่างกัน ผู้วิจัยได้ทบทวนงานดังกล่าว และจำแนกเนื้อหาให้ละเอียดยิ่งขึ้น กระทั่งได้ผลการศึกษาพบว่า ภาพหลักไชยมีเนื้อหาหลัก 4 เรื่อง ได้แก่

(ก.) **อารัมภบทหลักไชย:** กล่าวถึง “บรมจักรพรรดิ” โปรดฯ ให้แต่งหลักไชยไว้แก่กรุงศรีอยุธยา และกล่าวถึงใจความของหลักไชยโดยย่อ ภาพเรื่องนี้เท่าที่พบมีเพียง 7 บท และพบใน “ฉบับบริติชมิวเซียม” เท่านั้น

(ข.) **หลักการของหลักไชย:** หรือ หลักการไต่สวนแลตัดสินคดีความ แบ่งเป็นตอนได้ดังนี้

(ข.1) **สังเขปกระบวนการยุติธรรม:** กล่าวถึงหลักการตั้งแต่นั้นตอนการฟ้อง-รับฟ้องให้ถูกต้องตรงกระทรวง การไต่สวนโจทก์จำเลย และพยานทั้งสองฝ่าย เพื่อทำสำนวนคดี ข้อพึงระวังในการพิจารณาคดีมิให้เกิดความลำเอียงสำหรับตุลาการและผู้พิพากษาเคล็ดลับบางประการในการพิจารณาคดี และจบด้วยการปรัมว่าถ้าทำตามหลักการนี้ ก็จะพ้นจากตกรนรก เท่าที่สำรวจพบนั้นเนื้อหานี้มีใน “ฉบับวัดสำโรง-2” เท่านั้น

(ข.2) **กบิลข้อทั้งสี่สถาน:** กล่าวถึงหลักการของการรับฟ้องส่งฟ้องให้ตรงกระทรวง คือให้ตรงหน่วยงานรับทำคดี เพื่อการไต่สวนหาพิรุธ

(ข.3) **บทอุปมาตุลาการคือชาวสวน:** การเปรียบเทียบกระบวนการยุติธรรมเป็นดุจวิธีการทำสวน เช่น ตุลาการคือชาวสวน คดีความคือต้นไม้ สำนวนคดีคือรากแก้ว

(ข.4) บทอุปมาใจความคือฝูงนก: ฉบับสำเนาแต่ละฉบับที่มีเรื่องนี้ใช้ถ้อยคำไม่ตรงกัน อีกทั้งยังมีภาพบางภาพหายไป กระนั้นเนื้อหาทั้งหมดยังคงอยู่ในเรื่องเดียวกัน ฉบับสำเนาที่พบภาพตอนนี้ได้แก่ “ฉบับบริติชมิวเซียม” “ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา” และ “ฉบับวัดสำโรง-2” เป็นไปได้ว่าเป็นส่วนที่คัดลอกผิดเพี้ยนต่อกันมา

(ข.5) กฎพิพากษาสองสถาน: กล่าวถึงวิธีการไต่สวนโจทก์จำเลย ให้ตุลาการฟังความจากทั้งสองฝ่าย แล้วพิจารณาว่า เรื่องใดที่ตรงกันให้ถือว่าเป็นจริง เรื่องที่ไม่ตรงกันถือเป็นเท็จ ตุลาการต้องหาข้อพิพาทเพื่อพิสูจน์ความจริง

(ข.6) คำสอนตุลาการ: กล่าวถึงวิธีการพิจารณาความจากโจทก์จำเลย ให้ใช้ปัญญาพิจารณาว่าฝ่ายใดถูกฝ่ายใดผิด และให้มีเมตตาฝ่ายผิดตามสมควร สุดท้าย เป็นข้อความให้ผู้เรียนรู้ตำรานี้ ตระหนักในคุณค่าของหลักไชยว่า เป็นความรู้หายากมีค่ามากกว่าทรัพย์ ถือเป็นเครื่องผดุงความยุติธรรมแก่โลก

(ค.) กลความ “เลิศจ้อ”: เป็นเนื้อหาที่เข้าใจได้ยาก เพราะมีการใช้คำ “รหัส” เช่น “แล จะ มิ แม่เหี่ยวกาฬ ฉาบอาหารผ้นแปรปรวน” หรือ รหัสตัวเลข เช่น “สองแปดเป็นสิบหก ยกเอาเท็จมาจรรจา” หรือ “เลิศจ้อสามสิบสอง เป็นบ่วงคล้องต้องสำคัญ” หรือ “จะผูกหัวใจในข้อความ ได้อัยสามสิบเก้าข้อ” ตรงใจ หุตางกูร และคณะ (2564) ได้แบ่งภาพหลักไชยตอนกลความ “เลิศจ้อ” นี้ ออกเป็น 4 ส่วน คือ (ค.1) เรื่อง “แล จะ มิ” กับอุปมาแม่เหี่ยว (ค.2) เรื่อง คุณค่าของหลักไชยกับเลิศจ้อ (ค.3) เรื่อง กลความตัวอักษร กับอุปมาหม้อข้าง และอุปมาเสื่อร้าย (ค.4) เรื่อง สรุปลความหลักไชย

ตารางที่ 1 การเปรียบเทียบกลุ่มเนื้อหาของกาพย์หลักไชยในฉบับที่ใช้เป็น
ตัวอย่างวิจัย (ปรับปรุงจาก ตรึงใจ หุตากรู และคณะ, 2564: 22)

	ฉบับ					ความถี่ ที่พบ
	(1) บม.	(2) สร.2	(3) ทษ.	(4) กล.	(5) วจ.	
ตอนที่ 1: ก. อารัมภบทหลักไชย	X					1
ตอนที่ 2: ข. หลักการของหลักไชย						
(ข.1) สังเขปกระบวนการยุติธรรม		X				1
(ข.2) กบิลข้อทั้งสี่สถาน	X	X	X			3
(ข.3) บทอุปมาตุลาการคือชาวสวน	X	X	X			3
(ข.4) บทอุปมาใจความคือฝูงนก	X	X	X			3
(ข.5) กฎพิพากษาสองสถาน	X	X	X			3
(ข.6) คำสอนตุลาการ	X	X	X			3
ตอนที่ 3: ค. กลความ “เลืศสอ”						
(ค.1) “แล จะ มิ” / อุปมาแม่เหี่ยว	X		X	X		3
(ค.2) คุณค่าของหลักไชยกับเลืศสอ	X		X	X	X	4
(ค.3) กลความตัวอักษร / อุปมาฯ				X		1
(ค.3) สรุปกลความหลักไชย			X	X		2

(1) บม. = บริติชมิวเซียม; (2) สร.2 = วัดสำโรง-2 รหัส NP010-035;

(3) ทษ. = สถาบันทักษิณคดีศึกษา; (4); กล. = กำธร เลี้ยงสังธรรม; (5) วจ. = วัดแจ้ง

2.2 สุภาชิต: เนื้อหาเป็นคำสั่งสอนผู้พิพากษาและตุลาการในกระบวนการ
ไต่สวนและตัดสินคดีความ บางตอนเป็นอุปมา ซึ่งมีทั้งที่เข้าใจความหมาย
ได้ง่าย แต่บางตอนกำกวมจนไม่เข้าใจความหมาย โดยทั่วไปแล้ว สุภาชิตนี้
มีเนื้อหาเป็นไปในทำนองเดียวกับกาพย์หลักไชย ตัวอย่างสุภาชิตที่คัดมานำเสนอ
เช่น (1) ลางปากว่าจะกิน ลางลั่นว่าจะให้รู้รส จะให้ลือชาปรากฏ เพราะลั่น
จรรยา / (2) ขุนศาลคือพ่อ เรือน จำญาติาคือนักการ ผู้คุมคือตั้งจอบ ทานมอบ
ไว้ที่ห้วงาน / (3) ฉีกผ้าอย่าฉีกโดยรี อย่าจับไม้สั้นตีขี้ ปมธรรมเนียม ถ้าจะ
ถากไม้โกสน ให้ถากเป็นสี่เหลี่ยม เห็นเป็นธรรมเนียมโบราณ / (4) เอาหมู
หมาเป็นเจวัด เอาตั้งต่างเทวดา มีรู้จักแก้แลหา ท่านว่าเหมือนกับส่องสะกด /
(5) สุภาชิตนักปราชญ์ราชบัณฑิต ท่านประดิษฐ์ไว้ให้ แล ละ จะ มิ มีดีแล /

(6) จะลดสะพานให้มืดหัว จะลดรั้วให้ดูขาวกนหมม กลความนานข้าอย่า
นัดผลัด ให้ระมัดระวังตัว / (7) ข้อต่อมาเป็นข้ออ้าง ให้เนื้อความนิราสร้างอยู่
กลางหน เอาข้ออ้างมาเป็นข้อต่อ ให้เนื้อความย่อท้อบเป็นผล / (8) โจทก์
จำเลยถือหอไว้ กระลาการไรร้อยอยู่ท่ามกลาง / (9) คนโง่คิดมิได้ คนบ้าไปคิด
สงสัยกิจ¹² สุภาชิตท่านกล่าวไว้ ให้คนทั้งหลายอย่าผิดกัน / (10) แก่แพ่งก่อน
จึงเอนครบาลแก้ตาม

ข้อความปิดท้ายสุภาชิตมีว่า “สุภาชิตส่องสังกฤษ¹³ ราชเนตรกรม
การนี้ หลักไชยท่านแต่งไว้ แก่บุคคลตามกลอุบาย เท่านั้นแล” ซึ่งหมายความว่า
สุภาชิตหลักไชยนี้ มีไว้เพื่อให้ผู้พิพากษาและตุลาการมีความรัดกุมถี่ถ้วน และรู้
เท่าทัน ในการทำงานต่างพระเนตรนี้

ราชาศาสตร์ (สาขคดี)

ราชาศาสตร์ หรือ สาขคดี เป็นเนื้อหาที่ว่าด้วยกฎข้อบังคับที่ออกโดย
พระมหากษัตริย์ โดยเป็นไปตามหลักนิติปรัชญาที่ว่า (1) หลักอินทภาษา คือ
หลักจริยธรรมของผู้ตัดสินคดี (2) พระธรรมศาสตร์ คือ คุณลักษณะของ
ผู้ตัดสินคดี ลักษณะของกระบวนการตัดสินคดี และลักษณะของคดีความ และ
(3) ราชาศาสตร์ คือ กฎข้อบังคับมาตราต่างๆ ที่พระมหากษัตริย์ตั้งขึ้นตาม
หลักการของพระธรรมศาสตร์ ดังนั้น จึงกล่าวอีกนัยหนึ่งได้ว่า “ราชาศาสตร์”
ก็คือ พระราชกำหนด พระราชบัญญัติ หรือพระราชกฤษฎีกา นั่นเอง

บทร้อยแก้วส่วนที่เป็นราชาศาสตร์คือ การนำกฎหมายมาตราต่างๆ
ที่เกี่ยวกับข้องกับเนื้อหาของหลักไชย โดยเฉพาะอย่างยิ่งพระไอยการหมวด
ต่างๆ มาแนะนำให้ผู้เรียนตำราที่รู้จัก ผู้วิจัยพบว่า สำเนาแต่ละฉบับนั้น มี
เนื้อหาและจำนวนเรื่องแตกต่างกัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะเนื้อหาขาดหายไป หรือ
อีกกรณีคือ ส่วนที่เป็นราชาศาสตร์นี้ อาจขึ้นอยู่กับดุลพินิจของผู้คัดลอกเรียบเรียง
หลักไชยของแต่ละภูมิภาคว่า จะคัดเลือกเนื้อหาเรื่องใดมาแนบไว้ในตำรา ผู้วิจัย
ได้นำลำดับเนื้อหาส่วน “ราชาศาสตร์” ของ “ฉบับบริติชมิวเซียม” สอบเทียบ

กับราชศาสตร์ในกฎหมายตราสามดวง และได้ผลการสอบเทียบดังเป็นตัวอย่างของโครงสร้างเนื้อหา ดังนี้

(1) พระราชกำหนดให้กระลาการพิจารณาโดยสัจ ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชกำหนดเก่า 65 ข้อ: ข้อที่ 47 พระราชกำหนดให้กระลาการพิจารณาโดยสัจ จ.ศ. 1095 (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเพียงช่วงกลางมาตรา)

(2) ลักษณะตัดฟ้อง 22 ประการ ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะรับฟ้อง: พระราชบัญญัติลักษณะตัดฟ้อง-ตัดสำนวน ม.ศ. 1591: ลักษณะตัดฟ้อง 20 มาตรา (“ฉบับบริติชมิวเซียม” ว่ามี 22 มาตรา แต่ในฉบับมีเพียง 6 มาตราสุดท้าย)

(3) ลักษณะตัดสำนวน 11 ประการ ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะรับฟ้อง: พระราชบัญญัติลักษณะตัดฟ้อง-ตัดสำนวน ม.ศ. 1591: ลักษณะตัดสำนวน 11 มาตรา

(4) ลักษณะตัดพยาน 8 ประการ ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะรับฟ้อง: พระราชบัญญัติลักษณะตัดพยาน-ประวิงความ-แก้ต่างว่าต่าง พ.ศ. 1926: ลักษณะตัดพยาน 8 มาตรา

(5) พิสูจน์พยานถือแพ้นะที่พยาน ไม่มีในกฎหมายตราสามดวง

(6) พระราชบัญญัติลักษณะตัดฟ้อง-ตัดสำนวน ม.ศ. 1591 ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะรับฟ้อง: พระราชบัญญัติลักษณะตัดฟ้อง-ตัดสำนวน ม.ศ. 1591

(7) กฎหมายเบ็ดเตล็ด 5 มาตรา เนื้อหาไม่ลำดับกัน มี 3 มาตราที่ไม่พบในกฎหมายตราสามดวง และมี 2 มาตรา ที่ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชบัญญัติลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 1899 ปีมะแม: ลักษณะรับฟ้อง 19 มาตรา (“ฉบับบริติชมิวเซียม” คัดลอกมาเพียง มาตราที่ 3 กับ มาตราที่ 9)

(8) พระราชกำหนดเพิ่มโทษข้าราชการล่วงประเวณีภรรยาผู้อื่น ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชกำหนดเก่า: ข้อ 65 พระราชกำหนดเพิ่มโทษข้าราชการล่วงประเวณีภรรยาผู้อื่น จ.ศ. 1117 ปีกุน

(9) ลักษณะไพร่ล่วงประเวณีภรรยาผู้อื่น ไม่มีในกฎหมายตราสามดวง

(10) ลักษณะตัดสำนวน-ตัดพยาน ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะรับฟ้อง: (1) พระราชบัญญัติตัดฟ้อง-ตัดสำนวน ม.ศ. 1591 (พ.ศ. 2212): ลักษณะตัดสำนวน 9 มาตรา (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเฉพาะมาตราที่ 9) และ (2) พระราชบัญญัติตัดพยาน-ประวิงความ-แก้ต่าง ว่าต่าง พ.ศ. 1926: ลักษณะตัดพยาน 8 มาตรา (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีมาตราที่ 1, 2, 5 และ 6; และมีอีก 2 มาตราที่เนื้อหาไม่ตรงกับลักษณะตัดพยานของกฎหมายตราสามดวง)

(11) ลักษณะฟัวเมีย มี 3 มาตรา ซึ่งไม่มีในกฎหมายตราสามดวง

(12) พระราชกำหนดลักษณะพยาน ปีมะเมียโทศก ความขึ้นต้น พระราชกำหนดไม่ตรงกับกฎหมายตราสามดวง อย่างไรก็ตามเนื้อหาถัดมา เป็นเนื้อหาที่เขียนด้วยสำนวนใหม่ที่พบใน กฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะพยาน พ.ศ. 1894 ซึ่งมี 67 ข้อ (ลำดับเนื้อหาของ “ฉบับบริติชมิวเซียม” ตรงกับข้อที่ 3, ข้อที่ 1, ข้อที่ 20 และ ข้อที่ 47)

(13) ลักษณะกู่หนี่ มี 3 มาตรา มาตราหนึ่งไม่พบในกฎหมายตราสามดวง มีอีก 2 มาตราพบในกฎหมายตราสามดวง: พระไอยการลักษณะกู่หนี่: ลักษณะกู่หนี่ยืมสินเป็นปึกกะเรี่ยราย 9 มาตรา (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเนื้อหาบางส่วนของมาตราที่ 2 และ มีเนื้อหาคล้ายกับ มาตราที่ 9)

(14) ลักษณะมรดก 11 มาตรา ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชกฤษฎีกามรดก 51 มาตรา: พระราชบัญญัติลักษณะมรดก พ.ศ. 2155 (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเนื้อหามาตราที่ 33-43)

(15) พระราชบัญญัติขึ้นบัญชีมรดก พ.ศ. 2155 ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชกฤษฎีกามรดก 51 มาตรา: พระราชบัญญัติขึ้นบัญชีมรดก พ.ศ. 2155 (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเนื้อหามาตราที่ 44, 46-48)

(16) พระราชบัญญัติพินัยกรรม พ.ศ. 2158 ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชกฤษฎีกามรดก 51 มาตรา: พระราชบัญญัติพินัยกรรม พ.ศ. 2158 (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเนื้อหามาตราที่ 49-51)

(17) พระราชกฤษฎีกามรดก มี 11 มาตรา ตรงกับ กฎหมายตราสามดวง: พระราชกฤษฎีกามรดก 51 มาตรา: พระราชบัญญัติลักษณะมรดก พ.ศ. 2155 (“ฉบับบริติชมิวเซียม” มีเนื้อหามาตราที่ 1-7, 9-12)

จากลำดับเนื้อหาข้างต้น จะเห็นได้ว่า การเรียบเรียงเนื้อหาส่วน “ราชศาสตร์” นั้น คือการคัดลอกกฎหมายจากส่วนกลางเข้ามารวมไว้ ซึ่งมีทั้ง (1) ไม่เรียงลำดับเรื่องตามกฎหมายตราสามดวง (2) ขาดตกบกพร่องจากกฎหมายตราสามดวง และ (3) มีกฎหมายบางข้อที่ไม่มีในกฎหมายตราสามดวง อนึ่ง ผลการการศึกษาโครงสร้างเนื้อหาวิชาศาสตร์ทำให้ทราบว่า ผู้เรียบเรียงหลักไชย “ฉบับบริติชมิวเซียม” มีการคัดเลือกพระไอยการ ตามกลุ่มเรื่องที่สัมพันธ์กับเนื้อหาพื้นฐานของหลักไชยเกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรมคือการรับฟ้อง การตัดฟ้อง การตัดสำนวน และการตัดพยาน นอกจากนี้ ยังมีกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับกลความเค้ามูลแปดประการ ซึ่งเป็นเรื่องการแบ่งทรัพย์สินมรดก และ ลักษณะกู้หนี้ สุดท้าย มีกฎหมายบางเรื่องที่ถูกผู้เรียบเรียงคัดมารวมไว้ เช่น ลักษณะผัวเมีย หากประมวลข้อมูลโดยอิงกับโครงสร้างเนื้อหาของกฎหมายตราสามดวงแล้ว เนื้อหาส่วนที่เป็นราชศาสตร์ ในกรณีศึกษาของ “ฉบับบริติชมิวเซียม” สามารถลำดับโครงสร้างเนื้อหาได้ดังนี้

1. พระไอยการลักษณะรับฟ้อง:

1.1 พระราชบัญญัติลักษณะรับฟ้อง พ.ศ. 1899 ปีมะแม

1.1.1 ลักษณะรับฟ้อง 19 มาตรา

1.2 พระราชบัญญัติลักษณะตัดฟอง-ตัดสำนวน ม.ศ. 1591

1.2.1 ลักษณะตัดฟอง 20 ประการ

1.2.2 ลักษณะตัดสำนวน 11 มาตรา

1.3 พระราชบัญญัติลักษณะตัดพยาน-ประวิงความ-แก้ต่างว่าต่าง
พ.ศ. 1926

1.3.1 ลักษณะตัดพยาน 8 มาตรา

2. พระไอยการลักษณะพยาน พ.ศ. 1894

3. พระไอยการลักษณะกู้หนี้

3.1 ลักษณะกู้หนี้ยืมสินเป็นปึกินกะเรี่ยราย 9 มาตรา

4. พระราชกฤษฎีกามรตก (51 มาตรา)

4.1 พระราชบัญญัติลักษณะมรตก พ.ศ. 2155

4.2 พระราชบัญญัติยื่นบัญชีมรตก พ.ศ. 2155

4.3 พระราชบัญญัติพินัยกรรม พ.ศ. 2158

5. พระราชกำหนดเก๋า (65 ข้อ)

6. พระราชกำหนดนอกกฎหมายตราสามดวง เช่นในเรื่องพิสูจน์
พยานถือแพ้นะที่พยาน ลักษณะไพร่ล่วงประเวณีภรรยาผู้อื่น ลักษณะผัวเมีย

การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามประเภทบทประพันธ์

เมื่อนำเนื้อหาของแต่ละหมวดมาสังเคราะห์โครงสร้างให้เป็นระบบแล้ว ผู้วิจัยพบว่า เนื้อหาทั้งหมดจำแนกออกได้เป็น 5 กลุ่ม กลุ่มที่แต่งด้วยบทร้อยแก้วได้แก่ กลุ่ม 1: หลักการของหลักไชย กลุ่ม 2: อรรถาธิบายหลักไชย และ กลุ่ม 3: ราชศาสตร์ และกลุ่มที่แต่งด้วยบทร้อยกรองได้แก่ กลุ่ม 4: กาพย์ยานี 11 และ กลุ่ม 5: สุภาษิต อย่างไรก็ตาม หากจัดกลุ่มให้ละเอียดลงไปอีกด้วยลักษณะเนื้อหาที่อิงกับ “หลักการของหลักไชย” นั่นคือ (1) หลักการไต่สวนคดี (2) กรณีศึกษาลักษณะหากันแก้กัน และ (3) กลความ ผู้วิจัยพบว่า

เนื้อหาส่วนที่เป็น “กรณีศึกษาลักษณะหากันแก่กัน” เป็นเนื้อหาเฉพาะของ “หลักการของหลักไชย” เท่านั้น ไม่พบร่องรอยการอ้างถึงกรณีเหล่านี้ในเนื้อหาส่วนอื่น ด้วยเหตุนี้ เมื่อจัดระเบียบเพื่อเปรียบเทียบความเหมือนหรือต่างกันของเนื้อหาของแต่ละกลุ่มแล้ว จะเห็นได้ว่า เนื้อหาของแต่ละกลุ่มมีไม่เท่ากัน ทั้งนี้อาจเป็นเพราะต้นฉบับขาดหาย หรืออาจตั้งใจไม่มีไว้ตั้งแต่ต้น เช่น เนื้อหาของกาพย์หลักไชย ไม่มีส่วนที่อ้างถึงลักษณะรับฟ้อง-ตัดฟ้อง ตัดสำนวน ตัดพยาน แต่สุภาชิตหลักไชยกลับอ้างถึงเนื้อหาดังกล่าว หรือเนื้อหาที่เป็น “กลความ” นั้น ทุกกลุ่มอ้างถึง แต่มักน้อยต่างกัน เช่น อรรถาธิบายหลักไชยพบเพียงการอ้างถึงประตูความทั้ง 4 และ กลความ “แล จะ มิ” ส่วนที่เป็นราชาศาสตร์นั้น นำเอาข้อกฎหมาย “ลักษณะกัณฑ์” กับ “ลักษณะมรดก” มาแนบเพราะเกี่ยวข้องกับกลความเรื่อง “เค้ามูล 8 ประการ” กาพย์หลักไชยนั้น อ้างถึงกลความชื่อ “เลิศสอ” และเรื่องกลความ “แล จะ มิ” สุดท้าย สุภาชิตหลักไชยอ้างถึงกลความเรื่อง “แล จะ มิ” เป็นต้น โครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์ (synthesized content structure) ดังกล่าวนี้แสดงใน ตารางที่ 3

การอภิปรายผลการสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหา

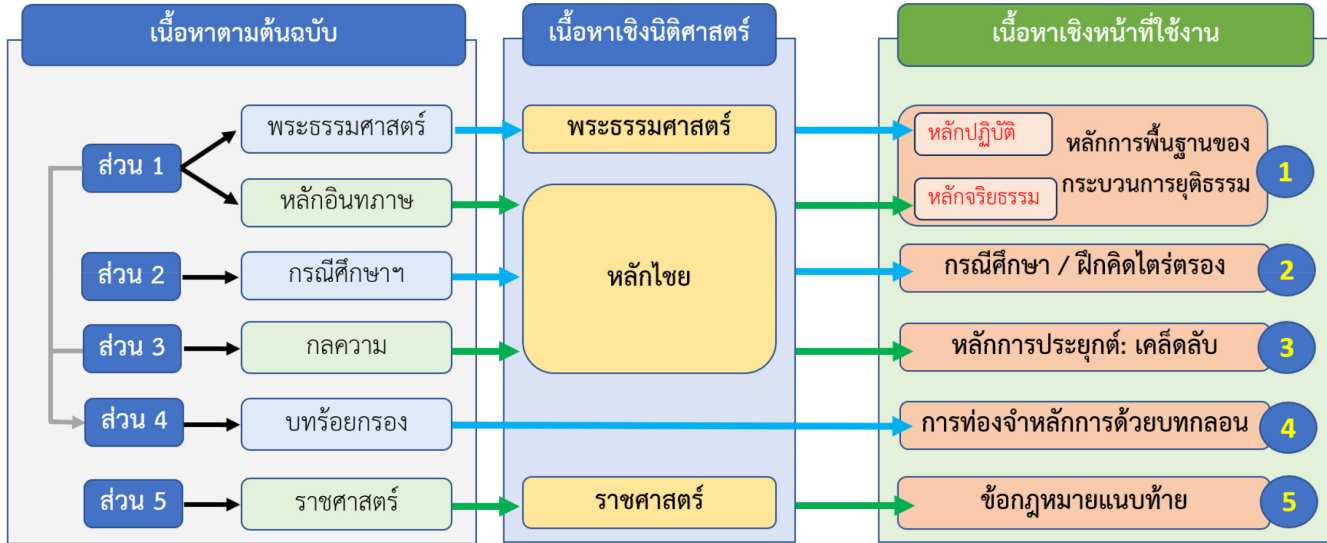
ผลการสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาข้างต้น ทำให้ผู้วิจัยเล็งเห็นประเด็นของวิธีการจัดการเนื้อหาตำราหลักไชยผ่านการสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาได้อีก 3 รูปแบบ โดยเริ่มจาก (4.1) การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ (original content structure) ซึ่งประกอบด้วย 5 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 นิติปรัชญาของผู้พิพากษาตุลาการ (หรือ หลักอรรถาธิบาย-พระธรรมศาสตร์) ส่วนที่ 2 กรณีศึกษาลักษณะหากันแก่กัน ส่วนที่ 3 กลความ ส่วนที่ 4 บทร้องกรอง และ ส่วนที่ 5 ราชาศาสตร์ (4.2) การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงนิติศาสตร์ (juridical content structure) ซึ่งประกอบด้วย 3 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 พระธรรมศาสตร์ ส่วนที่ 2 หลักไชย และ ส่วนที่ 3 ราชาศาสตร์ และ (4.3) การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงหน้าที่ใช้งาน (functional content

structure) ซึ่งประกอบด้วย 5 ส่วน คือ ส่วนที่ 1 หลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรม ส่วนที่ 2 กรณีศึกษาคดีความเพื่อการฝึกคิดไตร่ตรอง ส่วนที่ 3 หลักการประยุกต์ด้วยเคล็ดลับวิธีพิจารณาคดี ส่วนที่ 4 การท่องจำหลักการด้วยบทกลอน และ ส่วนที่ 5 ข้อกฎหมายแนบท้าย รายละเอียดของโครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์แต่ละแบบมีดังนี้ (ดูสรุปความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์ทั้ง 3 แบบ ใน แผนภาพที่ 1)

ตารางที่ 3 การเปรียบเทียบโครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์ของตำราหลักไวยากรณ์ระหว่างเนื้อหาทางนิติศาสตร์กับลักษณะคำประพันธ์

ร้อยแก้ว				ร้อยกรอง						
หลักการของหลักไวยากรณ์		อธิบายหลักไวยากรณ์	ราชาศัพท์	ภาพหลักไวยากรณ์	สุภาษิตหลักไวยากรณ์ (เช่น)					
1. หลักการ ได้ส่วนคดี	1.1 กฎพิพากษาสองสถาน	(1) หลักอรรถาธิบาย		(1) อรรถาธิบายหลักไวยากรณ์ (2) หลักการของหลักไวยากรณ์: (2.1) สังเขปกระบวนการยุติธรรม (2.2) กฎพิพากษาสองสถาน (2.3) บทอุปมาอุปไมยคือการชั่งน้ำหนัก (2.4) บทอุปมาอุปไมยคือการชั่งน้ำหนัก	(1) ขุนศาลคือพ่อเรือน จำคุกคือคนโกงการ ผู้คุมคือตังจอบ ท่านมอญไว้ที่หัวงาน					
		(2) ลักษณะตุลาการ ต้องห้าม		(2.5) คำสอนตุลาการ	(2) เอาตามความว่าความ ได้สะพานไม่มีรั้ว พระธรรมบัญญัติการ เดินสนนแล่นทางให้ รู้บ้างมีรูปร่าง อย่าอวดอ้างเป็นกระลาการ					
		(3) กบิลข้อทั้งสี่สถาน		(2.6) กบิลข้อทั้งสี่สถาน	(3) แก่งแก่งก่อน จึงเอานครบาลแก้ตาม					
		(4) ลักษณะตัดสินงาน			(4) แต่งฟ้องมีตั้งสำเนา ว่าเสียเปล่า มิเข้าการ					
	1.2 กฎพยาน 3 ประการ	(5) ลักษณะพยาน ต้องห้าม	(4) ลักษณะตัดสินงาน (5) ลักษณะพยาน		(5) พิพพยานแล้ว ชำระพยาน ยึดเอา คำให้การ อย่าให้หนีในคำพยาน					
2. กรณีศึกษา ลักษณะ หากันแก่กัน	2.1 กระทั่งความที่สาปโมกข์ 9									
	2.2 กระทั่งความข้อพิพาท 15									
	2.3 กระทั่งความหากันแก่กัน 27									
	2.4 กระทั่งลักษณะความ 6									
3. กลความ	3.1 หลักความ 5 ประการ		(6) ลักษณะกึ่งหนึ่ง (7) ลักษณะมรดก	(3) กลความ “เลิศสอ” : (3.1) “แต่ จะ มิ” กับ อุปมาแม่เหี่ยว (3.2) คุณค่าของหลักไวยากรณ์เลิศสอ (3.3) กลความตัวอักษรกับอุปมาหมอช้าง- เสื่อร้าย (3.4) สรุปกลความหลักไวยากรณ์	(6) แล ละ จะ มิ มีดีแล					
	3.2 คำมูล 8 ประการ									
	3.3 ประเด็นความทั้ง 4	(6) ประเด็นความทั้ง 4								
	3.4 ประเด็นความทั้ง 4									
	3.5 ประเด็นการให้ทั้ง 4									
	3.6 ใจความทั้งปวง จะ มิ แล	(7) กลความ “แต่ จะ มิ”								

แผนภาพที่ 1 สรุปความสัมพันธ์ระหว่างโครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์ทั้ง 3 แบบ

การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ

ตำราหลักไวยากรณ์โครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์หลัก 5 ส่วน ประกอบด้วย

ส่วนที่ 1 นิติปรัชญาของผู้พิพากษาศาลฎีกา ว่าด้วย “หลักการไต่สวนคดี” เนื้อหาส่วนนี้มีพื้นฐานมาจากคัมภีร์สำคัญ 2 เล่ม คือ

(1) **หลักอรรถาธิบาย** ประกอบด้วยเนื้อหาหลัก 2 เรื่อง คือ (1.1) **หลักจริยธรรม** มีไว้สั่งสอนผู้พิพากษาศาลฎีกาให้เป็นผู้มีคุณธรรมและไร้ซึ่ง “อคติ 4” หรือความลำเอียง 4 ประการ อันถือเป็นเหตุให้ความยุติธรรมปราศ และ (1.2) **กฎพิพากษาสองสถาน** คือ วิธีการไต่สวนคดีความ เพื่อพิจารณาหาข้อพิพาทจากคำฟ้อง คำให้การ และคำพยาน

(2) **พระธรรมศาสตร์** เป็นหลักปฏิบัติเพื่อให้ผู้พิพากษาศาลฎีกามีพื้นฐานความรู้เกี่ยวกับกระบวนการยุติธรรม ซึ่งมี 2 เรื่องหลักคือ (2.1) **เหตุแห่งตุลาการ 24** หรือ หน้าที่อันพึงปฏิบัติของผู้พิพากษาศาลฎีกา อันประกอบด้วย รู้มูลคดี รู้ฐานคดี รู้เจราไต่สวน เอาใจใส่ไต่สวน เอาใจใส่ทำสำนวน ยึดถือสำนวนคดี ตัดสินโดยธรรม และตัดสินโดยอุบาย และ (2.2) **มูลคดีตุลาการ 10** ที่เริ่มตั้งแต่การรับฟ้อง-ส่งฟ้อง (= 1.ลักษณะรับฟ้อง 2.ลักษณะตัดฟ้อง 3.พระธรรมนุญ) การไต่สวนคดี-ทำสำนวนคดี-พิพากษาคดี (= 4.ลักษณะแก้ต่าง 5.ลักษณะพยาน 6.ลักษณะตัดพยาน 7.ลักษณะประวิงความ 8.ลักษณะตัดสำนวน) และการกำหนดบทลงโทษ (= 9.ลักษณะกรรมศักดิ์) ซึ่งกระบวนการทั้งหมดต้องคุมด้วยจริยธรรมตุลาการ (= 10.หลักอรรถาธิบาย)

ส่วนที่ 2 **กรณีศึกษาลักษณะหากันแก้กัน** คือเนื้อหาเชิงปฏิบัติการเพื่อให้ผู้พิพากษาศาลฎีกาใช้เป็นแนวทางเรียนรู้ลักษณะคดีความรูปแบบต่าง ๆ เท่าที่สำรวจพบมี 4 กลุ่มเรื่องคือ

(2.1) **กระทงความทั้ง 9 ของทศปาโมกข์** คือ ตัวอย่างคดี 9 คดี ประกอบด้วยข้อกล่าวหาของโจทก์ (= คำฟ้อง) และข้อแก้ต่างของจำเลย (= คำให้การ) พร้อมคำตัดสินว่าฝ่ายใดชนะคดี หัวใจหลัก

ของกระทงความกลุ่มนี้นี้คือ สอนให้ผู้เรียนรู้จักวิธีการไต่สวนความจาก ทั้งสองฝ่าย ให้หาพยาน และข้อพิรุณ แล้วจึงใช้ปัญญาตัดสินคดี

(2.2) กระทงความข้อพิรุณ 15 เรื่อง คือ ตัวอย่างคดี 15 เรื่อง ประกอบด้วยข้อกล่าวหาของโจทก์ ข้อแก้ต่างของจำเลย ข้อพิรุณ จากการไต่สวน และคำตัดสินว่าฝ่ายใดชนะคดี หัวใจหลักของกระทง ความกลุ่มนี้นี้คือ สอนให้ผู้เรียนรู้จักไต่สวนหาข้อพิรุณให้ได้เสียก่อนที่จะตัดสินใจใช้วิธี “สืบพยาน” และให้ถือว่าการ “ขึ้นพิสูจน” หรือ ดำน้ำลุยเพลิง เป็นวิธีสุดท้ายหากไม่สามารถใช้กระบวนการไต่สวน หาความจริงได้อีก

(2.3) กระทงความหากันแก้กัน 27 เรื่อง คือ ตัวอย่างคดี 27 คดี ของอำมาตย์ 8 คน ที่ตั้งโดยพระชินศรี แต่ทุกกระทงความนำเสนอ เพียงข้อกล่าวหาของโจทก์ กับข้อแก้ต่างของจำเลย ไม่มีคำตัดสินว่า ฝ่ายใดชนะ แต่มีข้อสังเกตว่า คำหาคำแก้กันนั้น มีลักษณะแบบ “ศรีธนชัย” คือ บางข้อกล่าวหาดูไม่สมเหตุผล หรือคำแก้ต่างนั้นตอบแบบ “เล่นลิ้น” ก็มี อนึ่ง ผู้วิจัยขอตั้งข้อสังเกตว่า ชื่อของอำมาตย์ 8 คนนี้ มีลักษณะเป็นกลความของลักษณะคดี คือ (1) คางคกปากบ่อ (2) ถ่อเรือหาความ (3) หนามระร่ำ (4) ถอนสินในตัวเจ้าทรัพย์ (5) รู้ความ (6) หมอความ (7) เต่าผุดสุดทะเลมา และ (8) ถางละเมาะ ซึ่งยังไม่สามารถเข้าใจความหมายได้ว่าแต่ละชื่อหมายถึงคดีลักษณะใด และ เกี่ยวข้องกับลักษณะคดีแต่ละแบบที่หากันแก้กันแบบศรีธนชัยหรือไม่อย่างไร

(2.4) กระทงความลักษณะ 6 สถาน คือ วิธีการพิจารณาคดี 6 วิธี ซึ่งถูกตั้งเป็นรหัสชื่อ ได้แก่ 1. แสนกบ 2. นัตธิโสท 3. มนโศคติ 4. สารถิซักรถ 5. ปลากรายแฝงต่อ และ 6. วัวพันหลัก¹⁴ ผ่านตัวอย่าง กระทงความหากันแก้กันจำนวน 3 เรื่อง ที่ต้องใช้รูปแบบการพิจารณา 6 แบบ โดยแสดงผ่านองค์ประกอบของกระทงความจากการพิพากษา

สองสถาน คือ (1) ข้อกล่าวหาของโจทก์ (2) ข้อแก้ต่างของจำเลย และ (3) ข้อซักโจทก์กลับ ทั้งนี้ โจทก์อาจแสดงหรือไม่แสดงข้อพิรุณหากแสดงข้อพิรุณหาคือ โจทก์อาจยอมรับข้อแก้ต่างของจำเลย ที่ค้านกับข้อกล่าวหาของโจทก์เอง เมื่อตุลาการเห็นข้อพิรุณและซักต่อก็อาจตัดสินหาคนผิดได้ อย่างไรก็ดีตาม เนื้อหาส่วนนี้ เขียนด้วยสำนวนที่อ่านเข้าใจยากว่า แต่ละสถานนั้น มีคุณลักษณะอย่างไร

ส่วนที่ 3 กลความ คือ เคล็ดลับการพิจารณาตีความ ที่ถูกทำเป็นรหัสลับในลักษณะ (1) **ชื่อรูปคดี** ได้แก่เรื่องหลักความ 5 ประการ และ คำมูล 8 ประการ (2) **ตัวเลข** ได้แก่จำนวนข้อที่ปรากฏอยู่ในภาพหลักไข ซึ่งไม่ชัดเจนว่าตัวเลขเหล่านี้หมายถึงอะไร (3) **คำย่อ** ได้แก่วิธีพิจารณา “แล จะ มี” ซึ่งสัมพันธ์กับเรื่องประตุความ ประตุวิตก และประตุให้การ และ (4) **อักษรย่อ** ได้แก่เรื่องกลความ “เลิศสอ” ที่ปรากฏในภาพหลักไข ทั้งนี้ยังรวมถึง “บทอุปมา” ที่มีอยู่มากใน “สุภาษิตหลักไข” การแปลงองค์ความรู้เหล่านี้เป็น “รหัสลับ” ย่อมแสดงให้เห็นว่า เคล็ดวิชาการศึกษาตีความนี้เป็นความลับที่ผู้เรียนต้องได้รับคำอธิบายขยายความโดยตรงจากอาจารย์ผู้สอน หากเพียงแต่อ่านนั้น ย่อมไม่สามารถเข้าใจแก่นของเคล็ดลับวิชาเหล่านี้ได้

ส่วนที่ 4 บทหรือยกรอง คือ เนื้อหาส่วนที่เป็น “หลักการไต่สวนคดี” และ “กลความ” ที่ถูกนำมาเรียบเรียงด้วยคำประพันธ์ทั้ง “กาพย์ยานี 11” และ “สุภาษิต” จากเนื้อหาเท่าที่สำรวจพบนั้น ส่วนที่แต่งเป็นกาพย์ยานี 11 ประกอบด้วยหลักการไต่สวนคดี ซึ่งเริ่มตั้งแต่สังเขปกระบวนการยุติธรรม วิธีการไต่สวนคดีที่เรียกว่ากฎหมายสองสถาน บทอุปมาตุลาการคือชาวสวน บทอุปมาใจความคือฝูงนก คำสอนตุลาการ หลักกบิลข้อทั้งสี่สถาน และกลความเลิศสอ ซึ่งมีเรื่องย่อคือ กลความ “แล จะ มี” อุปมาแม่เหี่ยว กลความตัวอักษรกับอุปมาหมอช่าง-เสื่อร้าย สำหรับส่วนที่แต่งเป็นสุภาษิตนั้นนำเสนอหลักการไต่สวนคดีประกอบบทอุปมา และมีบางตอนอ้างถึงกลความ “แล จะ มี” ด้วยเช่นกัน

ส่วนที่ 5 ราชศาสตร์ คือ ข้อกฎหมายที่ออกโดยพระมหากษัตริย์อันแตกสาขาออกมาจากหลักการของ “พระธรรมศาสตร์” ทั้งนี้ ข้อกฎหมายหลักที่ถูกนำมาประกอบเข้าตำราหลักไชยมาจากประมวลกฎหมาย 4 หมวด คือ (1) พระไอยการลักษณะรับฟ้อง ประกอบด้วย (1.1) ลักษณะรับฟ้อง (1.2) ลักษณะตัดฟ้อง (1.3) ลักษณะตัดสำนวน (1.4) ลักษณะตัดพยาน (2) พระไอยการลักษณะพยาน (3) พระไอยการลักษณะกัณฑ์ และ (4) พระราชกฤษฎีกา ลักษณะมรดก และมีข้อกฎหมายรองอีกจำนวนหนึ่ง อาทิ ลักษณะฟัวเมีย ลักษณะวิวาท ทั้งนี้ หลักไชยฉบับสำเนาส่วนใหญ่ มีข้อกฎหมายที่นำมาจากทั้ง 4 หมวดข้างต้น และมักมีข้อกฎหมายแนบอื่นที่ต่างกันไป

การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงนิติศาสตร์

การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงนิติศาสตร์นั้น กระทำโดยการรวมประเด็นเนื้อหาตามต้นฉบับให้อยู่ในกรอบของหลักการนิติปรัชญา 3 ประการ คือ (1) หลักอินทภาษ ว่าด้วยหลักจริยธรรมของตุลาการ (2) พระธรรมศาสตร์ ว่าด้วยหลักการปฏิบัติงานของตุลาการ และ (3) ราชศาสตร์ ว่าด้วยข้อกฎหมายที่แตกสาขาออกมาจากหลักการนิติปรัชญาของพระธรรมศาสตร์ (= สาขาคติ) กล่าวคือ พระมหากษัตริย์ทรงบัญญัติข้อกฎหมายขึ้นบังคับใช้แก่ราษฎร โดยมีพื้นฐานของข้อกฎหมายนั้น ๆ มาจากพระธรรมศาสตร์ ดังนั้น เมื่อถ้อย “โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ” มาสู่ “โครงสร้างเนื้อหาเชิงนิติศาสตร์” แล้ว จะได้โครงสร้างเนื้อหา 3 ส่วนดังนี้

ส่วนที่ 1 พระธรรมศาสตร์ เป็นเนื้อหาที่สกัดแยกออกมาจาก “นิติปรัชญาของผู้พิพากษาตุลาการ”

ส่วนที่ 2 หลักไชย เป็นเนื้อหาที่แสดงเอกลักษณ์ของตำราหลักไชย ซึ่งประกอบ (1) หลักอินทภาษ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของ “นิติปรัชญาของผู้พิพากษาตุลาการ” และเป็นพื้นฐานของเนื้อหาว่าด้วยจริยธรรมของผู้พิพากษา และวิธีการไต่สวน คดีความที่เรียกว่า กฎพิพากษาสองสถาน (2) กรณีศึกษาทักนั้แก้กัน และ

(3) กลความ คือ เคล็ดลับต่าง ๆ สำหรับการพิจารณาคดี ดังนั้น จึงถือได้ว่าเนื้อหาทั้ง 3 นี้ คือ “แก่น” อันเป็นเอกลักษณ์ของหลักไชย

ส่วนที่ 3 ราชศาสตร์ เป็นเนื้อหาที่ถ่ายทอดโครงสร้างมาได้โดยตรงจากโครงสร้างเนื้อหาเดียวกันตามต้นฉบับ

อนึ่ง “บทร้อยกรอง” นั้น เกิดจากการรวมเนื้อหาของนิติปรัชญาของผู้พิพากษาศุลาการ กับกลความ ดังนั้น เนื้อหาเชิงนิติศาสตร์ จึงซ้ำและกระจายอยู่ใน ส่วนที่ 1 พระธรรมศาสตร์ และ ส่วนที่ 2 หลักไชย

4.3 การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงหน้าที่ใช้งาน

การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงหน้าที่ใช้งานนั้น กระทำโดยการรวมประเด็นเนื้อหาตามต้นฉบับให้อยู่ในกรอบของหลักการแห่งความเป็นตำรา กล่าวคือ หากวิเคราะห์เนื้อหาตามหน้าที่ใช้งานในฐานะที่เป็นตำราเรียนแล้วจะพบว่า เนื้อหาของหลักไชยมีองค์ประกอบด้าน (1) ความรู้พื้นฐาน (basic knowledge) (2) กรณีศึกษา/แบบฝึกหัด (case studies / exercises) (3) ความรู้ประยุกต์ (applied knowledge) (4) การท่องจำบทเรียน (memorization of the principle) และ (5) ภาคผนวก (appendix) ดังนั้น เมื่อถ่ายทอด “โครงสร้างเนื้อหาตามต้นฉบับ” มาสู่ “โครงสร้างเนื้อหาเชิงหน้าที่ใช้งาน” แล้ว จึงได้โครงสร้างเนื้อหา 5 ส่วน ดังนี้

ส่วนที่ 1 หลักการพื้นฐานของกระบวนการยุติธรรม คือ ส่วนที่เป็น “นิติปรัชญาของผู้พิพากษาศุลาการ” เป็นการสั่งสอนผู้พิพากษาศุลาการให้ประพฤติตนตามหลักการของคัมภีร์หลักอินทภาษและพระธรรมศาสตร์ กล่าวคือ “หลักการพื้นฐานด้านจริยธรรม” อยู่ในหลักอินทภาษ และ “หลักการพื้นฐานด้านการปฏิบัติงาน” อยู่ในพระธรรมศาสตร์ ซึ่งมี “เหตุแห่งตุลาการ 24” เป็นหลักการของหน้าที่ “มูลคดีตุลาการ 10” เป็นหลักการของกระบวนการยุติธรรม และ “มูลคดีวิวาท 29” เป็นหลักการของการจำแนกลักษณะคดีความที่ต้องพิจารณาตัดสิน

ส่วนที่ 2 กรณีศึกษาตีความเพื่อการฝึกคิดไตร่ตรอง คือ ส่วนที่เป็น “กรณีศึกษาหาแก่นแท้” เป็นการส่งสอนผู้พิพากษาศาลาการให้รู้จักวิธีการได้ส่วนคดีชั้นพื้นฐานผ่านกรณีศึกษาแบบต่าง ๆ โดยเฉพาะวิธีการที่เรียกว่า “กฎพิพากษาสองสถาน” นั่นคือ ฟังคำกล่าวหาของโจทก์ (= คำฟ้อง) ฟังคำแก้ต่างของจำเลย (= คำให้การ) ข้อใดตรงกัน ถือว่าเป็นจริง ข้อใดไม่ตรงกันถือว่าเป็นพิรุธ ให้เอาข้อที่ไม่ตรงกันนั้น กลับไปถามโจทก์อีกครั้ง ก็จะเห็นว่าผู้ใดเป็นฝ่ายผิด อนึ่ง ตัวอย่างคดีต่าง ๆ ที่ปรากฏนั้น บางกลุ่ม บอกผลตัดสิน บางกลุ่ม ไม่บอกผล บอกแต่เพียงคำฟ้องคำให้การก็มี และมีบางกลุ่มที่ตั้ง “รหัสชื่อ” ให้แก่ลักษณะของการพิจารณาคดี

ส่วนที่ 3 หลักการประยุกต์ด้วยเคล็ดลับวิธีพิจารณคดี คือส่วนที่เป็น “กลความ” เป็นเคล็ดลับในการพิจารณาและตัดสินคดีความ อันเป็นลักษณะเฉพาะที่แสดงให้เห็นว่า เคล็ดลับตุลาการเหล่านี้ ลูกศิษย์ต้องได้รับการถ่ายทอดคำอธิบาย ถอดรหัสจากอาจารย์เท่านั้น จึงจะเข้าใจแก่นของกลความเหล่านี้ได้อย่างถ่องแท้ และกว่าจะได้เนื้อหาเป็นกลความนั้น ผู้ผู้สร้างกลความ ย่อมเป็นผู้มีความรู้ความเชี่ยวชาญมาก จนสามารถประยุกต์นำเอาลักษณะต่าง ๆ ของคดีความ และวิธีตัดสินคดีมาผูกสร้างเป็น “เคล็ดลับ” และเข้าเนื้อความเป็น “รหัสลับ”

ส่วนที่ 4 การท่องจำหลักการด้วยบทกลอน คือส่วนที่เป็น “บทร้อยกรอง” ที่มีเนื้อหาเหมือนกันกับส่วนอื่นที่แต่งด้วยบทร้อยแก้ว ดังนั้น จึงชัดเจนว่าการที่เนื้อหาถูกรวบรวมเรียงขึ้นเป็นทั้งกาพย์และสุภาษิตนั้น ย่อมถูกรวบรวมเรียงขึ้นมาเพื่อทำหน้าที่เป็น “แบบเรียนสำหรับท่องจำ”

ส่วนที่ 5 ข้อกฎหมายแนบท้าย คือส่วนที่เป็น “ราชศาสตร์” เป็นส่วนที่ผู้เรียบเรียงตำราหลักไยคัดข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องกับเนื้อหาของตำรามาแนบท้าย แต่บางสำเนาก็นำไปแทรกในเนื้อหาที่มี ข้อกฎหมายหลักที่เกี่ยวข้องกับบทเรียนนำมาจาก (1) “พระไอยการลักษณะรับฟ้อง” ซึ่งประกอบด้วยพระราชบัญญัติย่อยลงมาก็คือ ลักษณะรับฟ้อง ลักษณะตัดฟ้อง ลักษณะตัดสินสำนวน และลักษณะตัดพยาน (2) “พระไอยการลักษณะพยาน” (3) “พระไอยการ

ลักษณะกู่หนี่” และ (4) “พระราชกฤษฎีกาลักษณะมรดก” นอกจากนี้ แต่ละฉบับสำเนาอาจมีการนำข้อกฎหมายอื่น ๆ มาแทรกได้ เช่นที่พบคือ ลักษณะผัวเมีย หรือ ลักษณะวิวาท อีกทั้งยังมีข้อกฎหมายบางเรื่องที่ไม่มีในกฎหมายตราสามดวงด้วยเช่นกัน จึงอาจกล่าวได้ว่า ส่วนข้อกฎหมายแนบท้ายนี้ เป็นเนื้อหาที่อาจขึ้นอยู่กับผู้คัดลอกแต่ละคนว่า เห็นควรนำเอาข้อกฎหมายใดมาใส่ไว้ โดยมีข้อกฎหมายที่เกี่ยวกับการรับฟ้องการสืบพยานเป็นข้อหลักที่มักนำมาแนบไว้ด้วยเสมอ เสมือนเป็น “ภาคผนวก” ให้ผู้เรียนสามารถเปิดอ่านเพื่อทำความเข้าใจหลักการจากที่เรียนแล้วว่า มีข้อกฎหมายใดบ้างที่เกี่ยวข้อง และข้อกฎหมายนั้นมีเนื้อหาเช่นใด

สรุปผลและข้อเสนอแนะ

สรุปผลวิจัย

“หลักไชย” คือ ตำราเรียนสำหรับผู้พิพากษาและตุลาการ ที่มีมาตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยา และถูกใช้สืบทอดกันมาจนถึงราวต้นรัชกาลที่ 5 เป็นอย่างน้อย เพราะถัดจากนี้ มีการปฏิรูปการเรียนการสอนกฎหมายและการพิพากษาคดี ทำให้หลักไชยสูญหายไปจากระบบยุติธรรมของประเทศ เนื้อหาของ “หลักไชย” เน้นสั่งสอนผู้เรียนให้เป็นผู้พิพากษาศุลาการที่มีคุณธรรมด้วยคุณสมบัติใน 3 ด้านคือ (1) มีจริยธรรมในวิชาชีพ คือ ตัดสินคดีด้วยความลำเอียงและมีเมตตาตามสมควรแก่เหตุ (2) มีวินัยในหน้าที่ คือ เอาใจใส่ในงานแต่ละขั้นตอนของกระบวนการยุติธรรม และ (3) มีเชาวน์ปัญญาในการตัดสิน คือ ตัดสินคดีด้วยไหวพริบการมองหาและไต่สวนข้อพิพาทจนพบข้อเท็จจริงของคดี เนื่องจากเนื้อหาตามต้นฉบับของ “หลักไชย” มีอยู่หลายสำเนา และแต่ละสำเนาก็มีความสมบูรณ์ไม่เท่ากัน ผู้วิจัยจึงได้วิเคราะห์และสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาแบบองค์รวมจากหลักไชยฉบับสำเนา 5 ฉบับเป็นหลัก ผลการวิเคราะห์และสังเคราะห์พบว่า เราอาจพิจารณาแยกโครงสร้างเนื้อหาของหลักไชยออกได้เป็น 3 รูปแบบคือ (1) การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหา

ตามต้นฉบับ ซึ่งแสดงข้อมูลสังเคราะห์ตามลำดับการเรียบเรียงเนื้อหาส่วนต่าง ๆ (2) การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงนิติศาสตร์ ซึ่งแสดงข้อมูลสังเคราะห์ตามประเด็นนิติปรัชญาของกระบวนการยุติธรรม และ (3) การสังเคราะห์โครงสร้างเนื้อหาเชิงหน้าที่ใช้งาน ซึ่งแสดงข้อมูลสังเคราะห์ตามประเด็นหน้าที่ใช้งาน ในฐานะตำราเรียน ผลจากการวิเคราะห์และสังเคราะห์ทั้งหมดนี้ ย่อมเป็นหลักฐานแสดงว่า “หลักไชย” คือ ตำราเรียนรู้หลักการอันนำมาซึ่ง **ชัยชนะแห่งความยุติธรรม** สำหรับนักเรียนผู้พิพากษาศาลาการตั้งแต่สมัยกรุงศรีอยุธยาจนถึงต้นรัตนโกสินทร์

ข้อเสนอแนะ

เนื่องจากบทความวิจัยนี้ เป็นการจัดทำโครงสร้างเนื้อหาเชิงสังเคราะห์ จึงมิได้เน้นหนักไปที่การศึกษาเนื้อหาแต่ละส่วนโดยละเอียด ดังนั้น จึงยังมีประเด็นอีกมากในตำราหลักไชย ที่ยังรอให้ผู้สนใจได้ศึกษาประเด็นปัญหาต่าง ๆ ที่ยังมี เช่น การตรวจชำระสำนวนบทร้อยแก้วและบทร้อยกรอง การทำความเข้าใจเนื้อหาโดยละเอียดของกรณีศึกษาหากันแก่กัน หรือ การถอดรหัสกลความต่าง ๆ อนึ่ง ผลวิจัยครั้งนี้ สามารถนำไปใช้เป็นแนวทางจำแนกและศึกษาเอกสารโบราณประเภทกฎหมายที่เก็บรักษาไว้ ณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ ได้ว่า ฉบับใดเป็นหลักไชย และหากเป็นหลักไชยแล้ว ฉบับนั้นประกอบด้วยเนื้อหาประเภทใดบ้าง

กิตติกรรมประกาศ

ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร รศ. เสมอ บุญมานายสุนิติ จุฑามาศ และนางสาววิภาดา อ่อนวิมล ซึ่งเป็นผู้ร่วมคณะวิจัยโครงการ “การวิจัยตำราหลักไชย ฉบับบริติชมิวเซียม: หลักปัญญาพิพากษาศติ” ปีงบประมาณ 2564 ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน) อันเป็นพื้นฐานสำคัญให้แก่ผู้วิจัยในการนำเสนอองค์ความรู้ใหม่นี้ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง

ดร.วินัย พงศ์ศรีเพียร ที่ให้ความสนใจศึกษาหลักไชยอย่างจริงจัง และชักชวนให้ผู้วิจัยศึกษาโครงสร้างเนื้อหาของหลักไชย นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบพระคุณสำนักหอสมุดแห่งชาติ ที่มีนโยบายเผยแพร่ข้อมูลเอกสารโบราณสู่สาธารณะ โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ผู้วิจัยขอขอบพระคุณ “หอสมุดแห่งชาติ ชลบุรี” และ “หอสมุดแห่งชาติ สุพรรณบุรี” ที่เผยแพร่สำเนาเอกสารโบราณที่มีเนื้อหาของตำราหลักไชยด้วยระบบออนไลน์ ทำให้ผู้วิจัยมีโอกาสดำเนินการ ศึกษา และผลิตผลงานขึ้นได้สำเร็จลุล่วง อันเป็นการพิสูจน์อีกทางหนึ่งว่า การเผยแพร่ข้อมูลมรดกของชาติให้สาธารณะได้มีโอกาสเข้าถึงข้อมูลนั้น ย่อมก่อให้เกิดคุณค่าต่อตัวมรดกเอง และเกิดประโยชน์ต่อแวดวงวิชาการไทย เพราะเป็นการเปิดโอกาสให้ผู้รู้หลากหลายสาขาวิชาได้เข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาองค์ความรู้ภูมิปัญญาของชาติอย่างเสรี ความรู้จึงงอกเงยได้ ดังที่เกิดความก้าวหน้าในการศึกษาตำราหลักไชยของบทความวิจัยนี้

เชิงอรรถ

- ¹ บทความวิจัยนี้เป็นผลการศึกษาและปรับปรุงจาก (1) งานวิจัยของ ตรังใจ และคณะ (2564) (2) รายงานผลการเก็บข้อมูลของ วิภาดา (2565) และ (3) การบรรยายในประชุมวิชาการนานาชาติของ Hutangkura & Onwimol (2023).
- ² การเปรียบเทียบกลุ่มเนื้อหาของ “ฉบับกำธร เลี้ยงสัจธรรม” กับ “ฉบับบริติชมิวเซียม” และฉบับอื่นได้ใน ตรังใจ และคณะ, (2564: 20-29 และ 39-40).
- ³ (1) ฉบับวัดสำโรง-1 รหัส NPT010-006 ชื่อเรื่อง “หลักไชย เล่ม 1 จปบริบูรณ์” มีเนื้อหาแบบเดียวกับ “ฉบับกำธร เลี้ยงสัจธรรม” และ (2) “ฉบับวัดสำโรง-2” รหัส NPT010-035 ชื่อเรื่อง “หลักไชยเป็นตำรากฎหมาย การตัดสินคดี” มีเนื้อหาพิเศษที่พบเพียงฉบับนี้ฉบับเดียว คือ มีภาพหลักไชยว่าด้วยกระบวนในชั้นศาล.
- ⁴ ผู้วิจัยสำรวจเพิ่มเติมจากเว็บไซต์ของ หอสมุดแห่งชาติสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ (2566) และขอเรียกว่า “ฉบับวัดลาวทอง” เนื่องจากหอสมุดแห่งชาติสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติได้รับบริจาคจาก วัดลาวทอง ต.สนามชัย อ.เมือง จ.สุพรรณบุรี.

⁵ วิชาดา (2565) รายงานไว้ 5 ฉบับ และผู้วิจัยสำรวจเพิ่มเติมจากเว็บไซต์ของ หอสมุดแห่งชาติ ชลบุรี (2566) พบเพิ่มอีก 2 ฉบับ; อนึ่ง หอสมุดแห่งชาติ ชลบุรี ตั้งชื่อเอกสารทั้ง 7 ฉบับนี้ ไว้อย่างกว้างๆ ว่าเป็นเอกสารเกี่ยวกับกฎหมาย แต่เมื่อ ผู้วิจัยตรวจสอบเนื้อหาโดยละเอียดแล้วพบว่า ทั้ง 7 ฉบับมีเนื้อหาของหลักไชย ผู้วิจัยจึงขอเรียกเอกสารกลุ่มนี้ตามเนื้อหาของหลักไชย ดังนี้

1. กฎหมายลักษณะพิจารณาตีความ (ขบ.ส.16) = หลักไชย ฉบับวัดตันสน
2. กฎหมายลักษณะต่างๆ (ขบ.ส.41) = หลักไชย ฉบับวัดบุญญูทธยาราม
3. ตำรายาแผนโบราณและกฎหมาย (ขบ.ส.63) = หลักไชย ฉบับวัดเทพประสาท-1
4. บทพระอัยการลักษณะตัดฟ้อง (ขบ.ส.82) = หลักไชย ฉบับวัดเทพประสาท-2
5. กฎหมายพระธรรมศาสตร์ (ขบ.ส.93) = หลักไชย ฉบับวัดนาจอมเทียน-1
6. กฎหมายลักษณะต่างๆ (ขบ.ส.94) = หลักไชย ฉบับวัดนาจอมเทียน-2
7. กฎหมายลักษณะต่างๆ (ขบ.ส.95) = หลักไชย ฉบับวัดนาจอมเทียน-3

⁶ ในจำนวน 62 ฉบับนี้ มี 41 ฉบับ ที่ผู้วิจัยนำมาศึกษาโครงสร้างเนื้อหา นั่นคือ 36 ฉบับจากการศึกษาของ วิชาดา (2565) ซึ่งประกอบด้วย หลักไชยจากสำนักหอสมุด แห่งชาติ กรุงเทพมหานคร 29 ฉบับ จากชลบุรี 5 ฉบับ และจากนครปฐม 2 ฉบับ ร่วมกับการวิเคราะห์เนื้อหาโดยละเอียดอีก 5 ฉบับ คือ (1) ฉบับกำหนด เลี้ยงสังฆกรรม (2) สยามสมาคม (3) ฉบับวัดแจ้ง (4) ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา และ (5) ฉบับ บริติชมิวเซียม.

⁷ ทิศาปาโมกข์ - “ผู้เป็นใหญ่เป็นประธานในทิศ”, อาจารย์ผู้มีความรู้และชื่อเสียงโด่งดัง (ส. ทิศา + ป. ปาโมกข์) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554: 572); ในบริบทนี้จึงหมายถึง อาจารย์ทางกฎหมายผู้มีชื่อเสียงของราชสำนักอยุธยา; อนึ่ง คำนี้ถือเป็นคำลูกครึ่ง บาลี-สันสกฤต เพราะ บาลี: ทิศาปาโมกข์ และ สันสกฤต: ทิศาปรมุข ดังนั้น หาก แปลโดยรักษารูปศัพท์จะแปลได้ว่า “ประมุขแห่งทิศ” โดยนัยนี้หมายถึง ผู้โดดเด่น (= ประมุข) มีชื่อเสียงไปทั่วทุกทิศ (= ทิศา).

⁸ ภาษาอังกฤษแปล ชย (jaya) ว่า victory, conquest, winning, vanquishing, overcoming (Pali Text Society, 1921-1925: 279; Monier-Williams, 2003: 412); อนึ่ง มีคำสันสกฤต-บาลี ว่า “เชย” ด้วยเช่นกัน ซึ่งความหมายว่า ประเสริฐยิ่ง เจริญยิ่ง ดีเลิศ เลิศล้ำ (most excellent, best) ดีกว่า (better) หรือ แก่กว่า (elder) (กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, 2537: 317) ดังนั้น หากแปลด้วย “เชย” ก็อาจ แปลได้ว่า หลักอันดีเลิศ หลักการอันประเสริฐ ซึ่งหากมองในความหมายด้านการ

ปกครองแล้ว ก็มีนัยว่า หลักไชย คือ หลักการยอดเยี่ยม อันนำมาซึ่งความเจริญ (โดยมีรากฐานมาจากความยุติธรรมและความสงบสุข).

- ⁹ ผู้วิจัยสำรวจจาก (1) “ฉบับสยามสมาคม” (อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว และคณะ, 2531), (2) “ฉบับวัดแจ้ง” (คำนวน นวลสนอง, 2541), (3) “ฉบับสถาบันทักษิณคดีศึกษา” (ปก แก้วกาญจน์, 2542), (4) “ฉบับกำธร เลี้ยงสังธรรม” (กำธร เลี้ยงสังธรรม, 2546), (5) “ฉบับวัดพิบูลทอง” (เชมฤทัย บุณวรรณ, 2554), (7) “ฉบับสุราษฎร์ธานี” (สารูป ฤทธิ์ชู, 2547), (6) “ฉบับบริติชมิวเซียม” (ตรึงใจ หุตางกูร และคณะ, 2564) และ (6) ผลการสำรวจของ วิภาดา (2565).
- ¹⁰ คือ วันพฤหัสบดี ขึ้น 1 ค่ำ (ปาฏิพท) เดือนสาม ปีชวด (มุสิก) จ.ศ. 1166 = พุทธศักราชที่ 31 มกราคม พ.ศ. 2348 ไทยสากล.
- ¹¹ เนื้อหาสมบูรณ์พบใน “ฉบับวัดแจ้ง” เท่านั้น นั่นคือ มีคำอธิบายรูปแบบการพิจารณาคดี 6 แบบ จากกรณีศึกษา 3 เรื่อง (ดู คำนวน นวลสนอง, 2541: 20-21); ใน “ฉบับทักษิณคดีศึกษา” พบเพียงคำอธิบายที่ไม่สมบูรณ์ และไม่มีกรณีศึกษา (ดู ปก แก้วกาญจน์, 2542: 36).
- ¹² “ฉบับวัดแจ้ง”: สงฆ์กิจ, ตรึงใจ หุตางกูร และคณะ (2564) ตีความว่า สงฆ์กิจ แต่ผู้วิจัยมีข้อพิจารณา 2 ประเด็นคือ ประเด็นที่ 1 รูปศัพท์ “สงฆ์กิจ” พ้องกับรูปคำสันสกฤตว่า “สัฏกฤต” โดย “กิจ” นั้นสะกดแบบบาลี มีแนวเทียบคือ คำสันสกฤต “กฤตย” ตรงกับคำบาลี “กิจจ” สัฏกฤต แปลว่า รวมไว้ดีแล้ว ประมวลไว้ดีแล้ว เรียบเรียงตกแต่งไว้ดีแล้ว (Monier-Williams, 2003: 1120) ซึ่งเป็นความหมายแง่บวก และไม่สอดคล้องกับข้อความว่า “คนบ้าไปคิดสงฆ์กิจ” เพราะจะแปลว่า คนบ้าไปคิดไว้ดีแล้ว และประเด็นที่ 2 หากพิจารณาความหมายตามบริบทของสุภาชิตว่า วลีนี้ควรบอกลักษณะของคนบ้าไป ภาษาบาลีมีคำว่า “สาภิจจ” (Pali Text Society, 1921-1925: 660) แปลว่า เรื่องของตัวเอง ดังนั้น “สงฆ์กิจ” อาจคัดลอกเพี้ยนมาจาก “สาภิจ” ได้หรือไม่? เพราะความหมายสอดคล้องว่า คนบ้าไปคิดแต่เรื่องของตัวเอง.
- ¹³ สังคฤช (ส. สักฤช) ชักลากไปด้วยกัน (to draw together), รัตให้แน่น ทำให้กระชับรัดกุม (tighten) (Monier-Williams, 2003: 1126); ความหมายที่ใช้ในบทว่า “สุภาชิตสองสังคฤช” หมายถึง สุภาชิตนี้ เป็นแนวทางให้ผู้ศึกษามีความรัดกุม.

¹⁴ ลักษณะการตั้ง “รหัสชื่อ” ทำนองนี้ มีปรากฏอีกใน (1) หลักความ 5 ประการ คือ 1.กระแสน้ำไหล 2.กบเต้น 3.ช้างตะคุก 4.ราชสีห์ดำเนิน และ 5.เมื่อดงแลเม็ดข้าวสาร ปรากฏกันอยู่ และ (2) คำมูล 8 ประการ คือ 1.หางพันหัว 2.วัวพันหลัก 3.วัวเลื้อยเชือก 4.จระเข้แฝงตอ 5.พระรามแผลงศร 6.นันทิโสโต 7.สวาสพ 8.กบเต้น; สังเกตได้ว่า รหัสชื่อของลักษณะความ 6 สอดกับคำมูล 8 ประการ มีซ้ำกัน 2 ชื่อ คือ “วัวพันหลัก” กับ “นันทิโสโต” (= นทีโสโต) และคล้ายกัน 2 ชื่อคือ ปลาทรายแฝงตอ/จระเข้แฝงตอ และ แสนกบ/กบเต้น; นอกจากนี้ ยังพบเป็นชื่อบุคคล 8 คน อันเป็นต้นเรื่องของ กรณีศึกษาแก้กันหากัน 27 เรื่อง คือ (1) คางคกปากบ่อ (2) ถ่อเรือหาความ (3) หนามระร่ำ (4) ถอนสินในตัวเจ้าทรัพย์ (5) รู้ความ (6) หมอความ (7) เต่าผุดสุดทะเมาะ และ (8) ถางละเมาะ.

บรรณานุกรม

ภาษาไทย

- กรมพระจันทบุรีนฤนาถ, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (2537). *ปทานุกรม บาลี ไทย อังกฤษ สันสกฤต*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาจุฬาราชวิทยาลัย.
- กำธร เลี้ยงสัจธรรม. (2546). *หลักไวยากรณ์: ตำรากฎหมายครั้งกรุงศรีอยุธยา*. กรุงเทพฯ: มติชน.
- ขจร สุขพานิช. (2545). “สอบศักราชปีรัชกาลสมเด็จพระเอกาทศรถ”. ใน *อยุธยาคดี*. (หน้า 16-140). พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- เชมฤทัย บุญวรรณ. (2554). “กฎหมายหลักไวยากรณ์ฉบับวัดพิบูลทอง สิงห์บุรี”. ใน *สยามปริทัศน์ปริวรรต เล่ม 1*. นครปฐม: ศูนย์สยามทรรศน์ศึกษา คณะศิลปศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหิดล, หน้า 453-474.
- เชมฤทัย บุญวรรณ. (2560). “สารัตถะความยุติธรรม ตำรากฎหมายโบราณนาม “หลักไวยากรณ์””. *ปาริชาติ* 30(2): 39 - 60.

คำณวน นวลสนอง. (2541). *การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือบูตเรื่อง หนังสือหลักไชย ฉบับวัดแจ้ง ตำบลอ่างทอง อำเภอกะสมุย จังหวัดสุราษฎร์ธานี*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

ตรึงใจ หุตาตกร, วินัย พงศ์ศรีเพียร, เสมอ บุญมา, สุนิติ จุฑามาศ, และ วิภาดา อ่อนวิมล. (2564). *รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์เรื่อง การวิจัยตำราหลักไชย ฉบับบริติชมิวเซียม: หลักปัญญาพิพากษาคดี*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (เอกสารอัดสำเนา)

ปก แก้วกาญจน์. (2542). *การปริวรรตวรรณกรรมท้องถิ่นภาคใต้ประเภทหนังสือบูตเรื่อง กฎหมายชาวบ้านภาคใต้: หลักอินทภาษและหลักชัย*. สงขลา: สถาบันทักษิณคดีศึกษา มหาวิทยาลัยทักษิณ.

มานพ ถาวรวัฒน์สกุล. (2537). “การกำหนดอายุกฎหมายอยุธยาในกฎหมายตราสามดวง: บทวิเคราะห์เบื้องต้น”. ใน วินัย พงศ์ศรีเพียร (บก.). *ความย้อนแย้งของอดีต: พิพิธนิพนธ์เชิดชูเกียรติพลตรีหม่อมราชวงศ์ศุภวัฒน์ เกษมศรี*. กรุงเทพฯ: เอกสารชุดครulongไทย ลำดับที่ 1.

แม่น้ำส ขวลิต (บรรณาธิการ). (2514). *หนังสืออักขราภิธานศรับท์*, Dictionary of the Siamese Language by D. B. Bradley; Bangkok: 1873. พิมพ์ครั้งที่ 2, ถอดแบบตามต้นฉบับ พ.ศ. 2416. กรุงเทพฯ: องค์การคำของคุรุสภา.

กรมหลวงราชบุรีดิเรกฤทธิ์, พระเจ้าบรมวงศ์เธอ. (1513). *กฎหมาย เล่ม 1*. พิมพ์ครั้งที่ 3, ถอดแบบตามต้นฉบับ ไม่ทราบปี. พระนคร: กรมศิลปากร, พิมพ์เป็นอนุสรณ์ในงานพระราชทานเพลิงศพ ฯพณฯ พลโท อัมพร ศรีไชยยันต์ ณ เมรุหน้าพลับพลาอิศริยาภรณ์ วัดเทพศิรินทราวาส วันที่ 13 ธันวาคม พุทธศักราช 1513.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2556). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ. 2554*.

กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน จัดพิมพ์เฉลิมพระเกียรติพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เนื่องในโอกาสพระราชพิธีมหามงคลเฉลิมพระชนมพรรษา 7 รอบ 5 ธันวาคม 2554.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550ก). *กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

ราชบัณฑิตยสถาน. (2550ข). *กฎหมายตราสามดวง ฉบับราชบัณฑิตยสถาน เล่ม 2*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.

วินัย พงศ์ศรีเพียร (บก.). (2549). *กฎหมายตราสามดวง หน้าต่างสังคมไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย (สกว.).

วิภาดา อ่อนวิมล. (2565). *รายงานผลการสำรวจและจัดทำข้อมูล: ตำราหลักไชย ที่เก็บรักษาไว้ ณ สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรุงเทพมหานคร และสำเนาดิจิทัลที่เผยแพร่บนเครือข่ายอินเทอร์เน็ต จำนวน 36 ฉบับ*. กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). (เอกสารอัดสำเนา)

ศมส.. (2566ก). *NPT010-006: หลักไชย เล่ม 1 จบบริบูรณ์ ฉบับวัดสำโรง อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม*. ใน *ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/databases/manuscripts/main.php?m=document&p=item&id=307> (7 สิงหาคม 2566).

ศมส.. (2566ข). *NPT010-035: หลักไชย ฉบับวัดสำโรง อ.นครชัยศรี จ.นครปฐม*. ใน *ฐานข้อมูลเอกสารโบราณภูมิภาคตะวันตกในประเทศไทย*. ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน). สืบค้นจาก <http://www.sac.or.th/databases/manuscripts/main.php?m=document&p=item&id=336> (7 สิงหาคม 2566)

สารูป ฤทธิ์ชู. (2528). “กฎหมายท้องถิ่นใต้”. ใน *สารานุกรมวัฒนธรรมไทย ภาคใต้ เล่ม 1*. กรุงเทพฯ: มูลนิธิสารานุกรมวัฒนธรรมไทย ธนาคารไทยพาณิชย์.

- สารูป ฤทธิชู. (2548). “หลักไชยฉบับ จ.ศ. 1082 (พ.ศ. 2263)”. ใน วรรณกรรม
ทักษิณ วรรณกรรมคัตสรร เล่ม 3. กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุน
สนับสนุนการวิจัย (สกว.), มหาวิทยาลัยราชภัฏสุราษฎร์ธานี, หน้า
15-32.
- หอสมุดแห่งชาติจังหวัดสุพรรณบุรี เฉลิมพระเกียรติ. (2566). *ประมวลกฎหมาย
ลักษณะความ 6 ประการ (สพ.ส.2)*. ใน คลังวิชาการ: หนังสืออิเล็กทรอนิกส์:
เอกสารโบราณ. สืบค้นจาก [https://www.finearts.go.th/
suphanburilibrary/view/34994-สพ-ส-2-ประมวลกฎหมาย
ลักษณะความ-6-ประการ](https://www.finearts.go.th/suphanburilibrary/view/34994-สพ-ส-2-ประมวลกฎหมายลักษณะความ-6-ประการ) (7 สิงหาคม 2566).
- อรุณรัตน์ วิเชียรเขียว, รสสุคนธ์ ชันธนะภา, พูนพร พูลทาจกร. (2531).
“หลักความนาม หลักไชย”. รวมบทความประวัติศาสตร์ 10: 1-58.

ภาษาอังกฤษ

- Hutangkura, T. and Onwimol, W. (2023). “Lak Chai or The Victorious
Principle of Judgement: The Legal Handbook of Ayutthaya
Preliminary Examination”. *Presentation at The EFEO Workshop
on Legal Orders in Precolonial Southeast Asia*. EFEO,
DHARMA & SAC. Bangkok, June 14-15.
- Monier-Williams, M. (2003). *A Sanskrit-English Dictionary: Etymologically
and Philologically Arranged with Special Reference to
Cognate Indo-European Languages*. AES 3rd reprint. New
Delhi: Asian Educational Services.
- Pali Text Society. (1921-1925). *The Pali Text Society's Pali-English
dictionary*. London: Chipstead.

